

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland
Nr 3 1962

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Sven E. Noreen, Kristianstad.

Redaktionskommitté

Docent Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Sten Körner, Lund

Docent Birgitta Odén-Dunér, Lund

Assistent Bengt Salomonsson, Lund

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn

Föreningens styrelse

Professor Sven Kjällerström, Lund, ordf., professor Holger Arbman, Lund, v. ordf., docent Jörgen Weibull, Lund, sekr., docent Erik Cinthio, Lund, v. sekr., museichef Bengt-Arne Person, Varberg, kassör samt lektor Hilbert Andersson, Ystad, professor Sture Bolin, Lund, docent Bertil Ejder, Lund, museiintendent Lars-Göran Kindström, Hälsingborg, rektor Salomon Kraft, Malmö, fil. lic. Sten Körner, Lund, museiintendent Harald Lindal, Trelleborg, docent Gösta Lindeberg, Lund, landsantikv. Sven E. Noreen, Kristianstad, stationsm. Sven Nöjd, Örkelljunga, docent Birgitta Odén-Dunér, Lund, disponent Birger Persson, Ystad, riksdagsman Per Edvin Sköld, N. Rörum, kyrkoherde Gunnar Wallin, Skurup, museiintendent Gustaf Åberg, Simrishamn.

ALE utkommer med 3 häften årligen. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Noreen, Nya Boulevarden 9, Kristianstad, tel 044/134 28.

Medlem erhåller tidskriften kostnadsfritt. Årsavgiften 10:— kan insättas på De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings postgiro-konto Lund nr 246831 c/o museichef B.-A. Person, Varberg.

Omslaget har komponerats av Harry Kumlien.

Omslagets vinjett är tecknad av Bengt Salomonsson och visar Glimmingehus med Adam van Dörens signatur.

Lund 1962, Skånska Centraltryckeriet

Skeppsfynd arkivuppgifter och levande tradition

Av Olof Hasslöf

Olof Hasslöf är som docent i folklivsforskning vid Stockholms universitet och intendent vid Statens sjöhistoriska museum specialist på maritimetnologisk forskning. Han har i sommar under kontakt med berörda museer tillsammans med amanuensen vid Kulturen i Lund Nils Nilsson bedrivit undersökningar på Skånes kuster och håller nu på att ordna och komplettera det material, som därvid spårats upp. Detta visar sig vara både rikt och omfattande men behöver givetvis ytterligare kompletteras, varför han är tacksam för ytterligare kontakter genom Ales läsekrets. Var och en, som har uppgifter och källmaterial till belysande av kustkulturen i Skåneland, ombedes därför vara vänlig att ta kontakt med Statens sjöhistoriska museum i Stockholm eller med närmaste museum eller Ales redaktion. Till belysande av vad inventeringen närmare gäller ges här en orientering om olika slags källmaterial och forskningsmetoder, som är aktuella för maritimhistorisk forskning. När det insamlade materialet blivit uppordnat, skall i ett senare nummer av tidskriften lämnas en redogörelse för vad inventeringen gett från Skånelands kuster.

Dykeri och bärgning, som länge varit ett hårt jobb för sjöfartens hjälptrupper och ett lockande äventyr för skattsökare, har numera också blivit en populär sportgren, som samlar skaror av utövare. Sportdykareföreningar, grodmansklubbar och besläktade sammanslutningar räknar tusentals medlemmar, och deras antal växer. De senare årens nykonstruktioner och förbättringar på dykeriteknikens områden, i all synnerhet inom sektorerna för grodmansutrustning, har i samverkan med nyheter för submarin belysnings- och fototeknik öppnat nya möjligheter till strövtåg och forskning i de egenartade marker, som utbreder sig under havsytan, dit man tidigare kunnat nå endast punktvis och med föga ändamåls-

enliga hjälpmedel. Bland de många-handa ting, som där utövar oemotståndlig lockelse, har skeppsvraken ingalunda den minsta dragningskraften. Växande skaror av sportdykare ger sig varje år ut på allt vidsträcktare spaningar efter skeppsvrak och tar initiativ till allt mera omfattande bärgningsföretag.

Arkeologin, som i sin forskning framför allt arbetar med källmaterial i form av föremål, har tidigare mestadels grävt fram dessa ur jorden och därför blivit kallad spadarnas vetenskap. Sedan sportdykare numera i växande antal erbjuder sina tjänster både för rekognoscerings-, undersöknings- och bärgningsföretag, har även arkeologerna börjat gå till sjöss och tagit upp en ny verksamhetsgren, maritim-

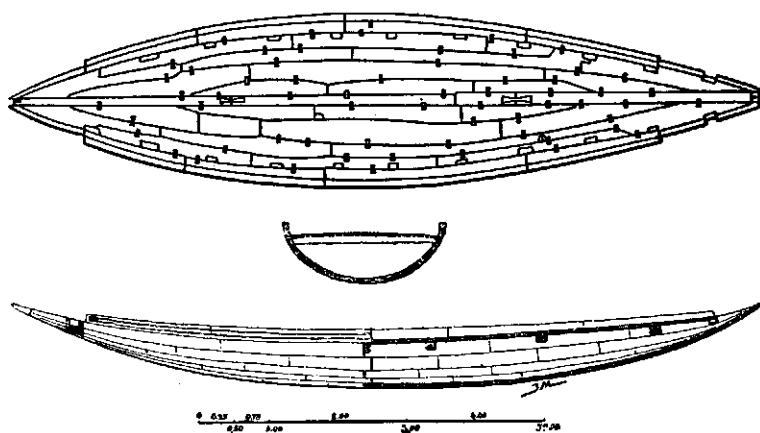
arkeologi, där dykeri- och bärgningsredskapen blir den mest omfattande utrustningen.

Originalfarkoster och andra därmed sammanhängande föremål utgör självfallet maritimhistoriska kulturminnesmärken och forskningsmaterial av första klass. Från äldre epoker har emellertid endast ett fåtal blivit bevarade och då alltid i illa medfaret skick. Oftast återstår endast en del fragment. De flesta fynd, i vilka mer än enstaka fartygsdetaljer blivit bevarade, härrör märkligt nog från forntiden. En anledning härtill ligger uppenbarligen däri, att enligt dåtida begravningsseder hela farkoster högsattes med sina ägare och därigenom såsom jordfynd kunnat utgrävas och tillvaratas av sentida arkeologer. Från medeltiden och senare, då detta begravningsskick inte längre iakttagits, finns alltså inga sådana fynd att tillgå. Havsbotten är det enda område, där chanser till fartygsfynd från dessa epoker kan yppa sig. Och det är där sportdykarnas spaningspatruller satt in och vunnit framgångar. Det ligger emellertid i sakens natur, att de fartyg,

man där kan hitta, utgöres av vrak, som redan när de sjönk var illa åtgångna och därefter helt blev prisgivna åt förstörande krafter. Bland de värsta av dessa för träfartygens del är skeppsmasken. I saltvatten bedriver den ohämmad sitt förstörelseverk på allt av trä, som den kommer över. Men färskvattnen sätter stopp för dess framfart. Därigenom har träskeppsvraken i Östersjön sluppit bättre undan än i övriga hav. Detta tillsammans med andra lyckliga omständigheter har gjort bärgningen av 1600-tals-skeppet *Wasa* till en världssensation. Men även andra till synes ganska väl bibehållna skeppsvrak har spårats upp.

Nya bärgningsaktioner planeras och allt talar för, att ett väl organiserat samarbete mellan dykare och arkeologer kommer att tillföra maritimhistoriskt intresserad allmänhet och forskning lika efterlängtade som värdefulla skeppsfynd.

Det är uppenbart, att originalfarkoster i någorlunda bibehållet skick kan ge svar på mångfaldiga frågor, som annat källmaterial visserligen kan an-

Skalbyggnadsteknik I: Borden inbördes hopfästa med dymlingar, släta fartygssidor. Båtfynd från Dahshur, Egypten 12:te dyn., omkr. 2000 f. Kr.

Efter Reisner o. de Morgan.

tyda men inte lika påtagligt och fylligt ge besked om. Men det är också uppenbart, att fartygsfynden är stumma och inte med ord kan säga något om sig själva eller sina upphovsmän och brukare. Deras vittnesbörd blir alltså beroende av, hur de tolkas av sentida forskare. Dessa i sin tur är självfallet beroende av vilka erfarenheter de kan ha kommit i tillfälle att inhämta från de sinsemellan mycket olika miljöer, i vilka skilda slag av farkoster och byggnadsmetoder hör hemma, liksom också av de kunskaper och forskningsmetoder, som utbildats inom skilda vetenskaper.

De äldsta fynden av plankbyggda originalfarkoster har anträffats i Egypten och dateras till 2000 respektive 2800 år f. Kr. Dessa båtar är byggda av plankor, som lagts kant mot kant, så att båtsidorna är släta. Plankorna är hopfästa med varandra medelst flata dymlingar på liknande sätt som i en timmervägg. Därtill kommer i ytan infällda laxstjärtformade stöd. Det finns också förbindningar utförda i sömnads- eller surrningsteknik. De sålunda upp-

byggda skrovskalen, som saknar köl, stagas medelst raka tvärskepps balkar eller toftor, som i relingshöjd infällts i bordläggningen på så sätt att deras ändar bryter igenom denna. Intimmer i form av U-böjda spant saknas.

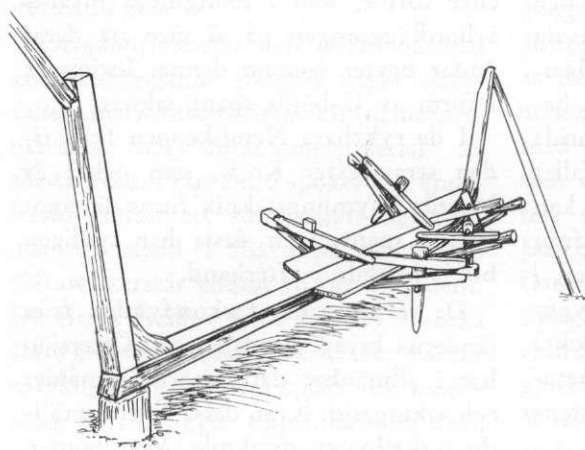
I de ryktbara Nemiskeppen från tiden strax efter Kr. f., som också är byggda i dymlingsteknik finns däremot sådana spant, men dessa har tydligen blivit inlagda i efterhand.

De förhistoriska farkostfynden från länderna kring Nordsjön och Östersjön har i allmänhet daterats till järnålder och vikingatid. Även dessa är framställda i skalbyggnadsteknik. Men borden ligger här inte kant mot kant utan långskepps om lott, så att båtsidorna har avsatser. I några av fynden är borden sydda samman. Men i de flesta är de hopfästa inbördes med järnnaglar, som på insidan är klinkade över järnbrickor. Detta arbetsmoment har givit hela denna metod för båtframställning benämningen klinkbyggnadsteknik. Det färdiga skrovskalet i klinkbyggena stagas av i efterhand tillpassade krumvuxna intimmer, som i vissa fynd är

Nilbåt 1939. Byggnadssättet det samma som i båten från Dahshur endast med den skillnaden att dymlingarna ersatts med spik.

Efter Hornell.

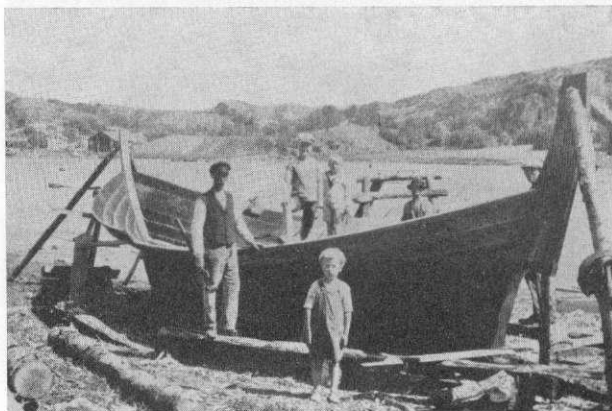

Skalbyggnadsteknik II: Borden lägges om lott och hopfästes inbördes med klinknaglar. Fartygssidorna får avsatser. Detta uppslag visar hur en klinkbåt bygges.

Första stadiet: När kölen är sträckt och stävarna resta, börjar bordfyllningen. Första bordgången formas till, sättes på plats och klämmas fast med båtklor, så att man kan ta skarpa mått och märken för justering av onöjaktigheter. Därefter tar man loss borden, justerar dem och sätter in dem på nytt, tills de kan godkännas, då de spikas eller klinkas fast.

Teckning efter foto.

Andra stadiet: Här har Anders Mattsson i Kongsviken, Bohuslän, bordfyllt underskrovet och håller på med vändgången.

Foto Göteborgs historiska museum, 1906.

Tredje stadiet:

Klinkskrovet är helt bordfyllt, tjärat och klart för inläggning av intimren.

Foto Göteborgs historiska museum, 1906.

Fjärde stadiet:

Båtbyggare Stjärn på Galtö, Bohuslän, hugger till och lägger in intimren, kallade band, vränger eller spant.

Foto Göteborgs historiska museum, 1929.

surrade till i borden utsparade klackar, i andra nedlannade till bordläggningen och fästa vid denna med tränaglar. Att dessa intimmer, även kallade band, vränger eller spant blivit insatta i efterhand framgår av att i flera fall klinknaglarna sitter under spanten.

Fartyg från senare epoker än forntiden företer oftast en annan metod för hopfästning av skrovets byggnadselement. Borden ligger kant mot kant, så att fartygssidan är slät, men de är icke sammanfästa direkt med varandra utan naglade endast till spanten, som här utgör ett formbildande skelett och som uppföres i första etappen av fartygsframställningen enligt denna metod, medan bordläggningen däremot kommer i andra rummet. Den skiljer sig, som synes, radikalt från de båda förut beskrivna. För att klart markera skillnaderna, kan de båda förstnämnda lämpligen ges beteckningen skalbyggnadsteknik, medan den senare då bör kallas skelettbyggnadsteknik. I allmänt språkbruk såväl som i skeppsbyggeriteknisk litteratur kallas den vanligen kravellbordläggning på spant eller kort och gott kravell. Hur, var, när och varför dessa förändringar i skeppsbyggnaden tillkommit kan de stumma föremålsfynden inte ensamma ge besked om. För besvarande av dessa frågor liksom för tolkning och restaurering av fynden måste även andra slag av källmaterial uppsökas.

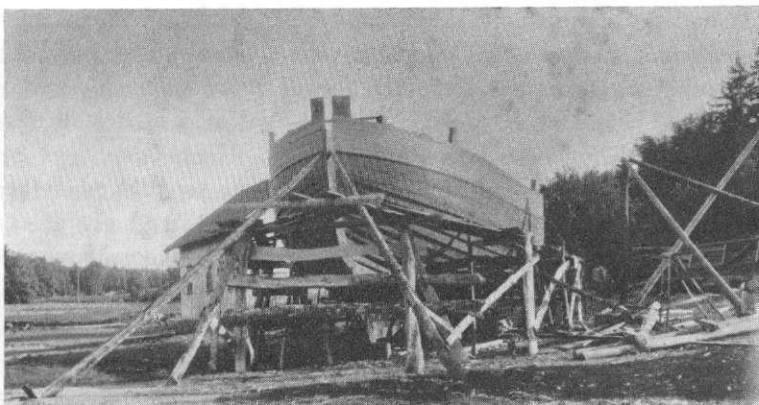
Levande tradition erbjuder jämförelsematerial av största intresse, i all synnerhet som dess bärare kan svara på framställda frågor och därvid inte bara med ord utan framför allt genom handgriplig demonstration av olika verktyg och arbetsmoment ge besked om hur de enligt sina arbetsvanor går till väga,

när de på skilda sätt bygger fartyg. Vid utnyttjande av detta slags källmaterial kan forskaren alltså genom direkta iakttagelser och utfrågning få tillfälle till resonemang och tankeutbyte, som kan ge honom anledningar att ta sina egna erfarenheter och invanda tankebanor under omprövning, ja rent av komma honom att tänka om och växla in på andra linjer med andra och kanske bättre möjligheter än hans invanda att leda fram till förståelse och förklaring av de stumma föremålsdokumenten.

Material och metoder av denna art har emellertid länge varit främmande för maritimarkeologiska forskare även i ledande ställning. Detta har exempelvis varit fallet med den internationellt välkände norske båtärkeologen Haakon Shetelig och hans efterföljare, vars banbrytande utgrävningar och redogörelser för de förhistoriska fartygsfynden i Norge och andra länder kring Nordsjön och Östersjön gjort dessa världsberömda och samlat forskarna kring dessa fynd till något av en båtärkeologisk skola. Shetelig var själv icke skeppsbyggnadstekniker. Som sådan hade han vid sin sida skeppsbyggnadsingeniören Fredrik Johannessen, som skaffat sig en gedigen skeppsbyggeriteknisk utbildning vid Chalmerska institutet i Göteborg och vid skeppsvarv, där man byggde fartyg med kravellbordläggning på spant. Däremot hade han inte genom studier eller praktik vid klinkbyggnadsvarv förvärvat motsvarande kännedom om de annorlunda beskaffade arbetsmetoder, som där tillämpas. I sin sista, sammanfattande redogörelse för vikingaskeppen och hur dessa blev byggda framhåller Shetelig svårigheterna i att förstå, hur detta

Kombination av skal- och skelettbyggnadsteknik. Undervattensskrovet klinkbyggt. Ovanvattensskrovet kravellbordlagt på spant. Galeasbygge på Anders Mattsons varv i Kongsviken.

Foto Göteborgs historiska museum, 1938.

gick till. Fyndbeskrivningarna präglas som vanligt hos Shetelig av skarpsynt iakttagelse och pregnant redogörelse för alla väsentligheter. Men när man läser hans tolkning av de så noggrant och skickligt framtagna alstren av förhistorisk klinkbyggnadsteknik, märker man, hur han låtit sig ledas in på kravellbyggnadsteknikernas tankebanor och därigenom tappat känningen med sitt faktiska material. När han talar om, att i klinkbåtarna "spantene... skal skape det fine linjenes løp gjenom skroget," att "det ikke er tenkelig at de kunne bygge kledningen fritt uten støtte for å sikre formen" och att därför "under denne delen av arbeidet må de ha støttet kledningen til foreløpige formtrær, maler", så framstår detta för genuina klinkbyggare såsom verklighetsfrämmande. Termen "kledningen", som i dessa sammanhang införts av Shetelig, i stället för klinkbyggarnas "bordläggningen", kommer liksom hela tankegången från en helt annan teknik och miljö, där man med bord *klär in* ett i första byggnadsetappen upprest formbildande spantskelett. Klinkbyggarna däremot upprättar i *sin* första byggnadsetapp ett skrovskal.

Därefter lägger de i detta in stödjande intimmer, som alltså icke är formbildande. Dessa intimmer kallas bland gamla klinkbyggare vanligen band eller vränger. Somliga säger också spant, som är den bland kravellbyggare vedertagna termen för dessa byggnadselement. Det, som i skelettbyggnadsteknikernas tankegångar "ikke er tenkelig", är för dem, som tillämpar årtusenden gamla skalbyggnadsmetoder, självklar arbetsrutin.

Att nutida båtbyggare, som arbetar efter skalbyggnadsmetoderna, verkligen bevarat deras urgamla traditioner framgår av de slående likheter, som deras sentida skapelser företer med förhistoriska fynd såväl i utformning som sammanfogning och hopfästning av olika konstruktionsdetaljer. Exempel härpå har från skilda håll framdragits av bl. a. James Hornell från Egypten, samt Indiska och Stilla oceanernas kuster och av honom och flera andra forskare från länderna kring Östersjön och Nordsjön.

Skelett- eller kravellbyggnadstekniken i dess fullt utbildade former skiljer sig som redan antytts, från skalbyggnadsmetoderna bl. a. däri, att dess

första byggnadsetapp består i att med teoretiska hjälpmedel upprätta ett spantskelett, som därefter kläs med bordläggningsplankor, medan i skalbyggnaderna intimen läggs in i efterhand i ett färdigt skrovskalet.

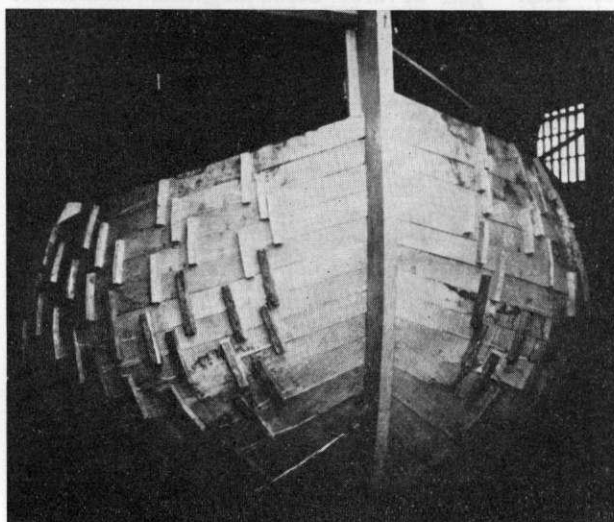
"Hur och när i efterhand insatta spant kom att ersättas med på förhand upprättade är ett olösligt problem", säger James Hornell och fortsätter: "Någon gradvis utveckling från den ena till den andra är icke tänkbar... Förhandsuppsättning av spanten är klart och tydligt en uppfinning, en utspekulerad förändring, ett logiskt resultat av resonemang hos en uppfinningsrik byggmästare."

Sådana tankegångar förefaller ganska självklara, när man läser de vanliga teoretiskt-praktiska handledningarna i kravellbyggnadsteknik liksom när man följer arbetet på större varv med teoretiskt utbildade ledare på ritkontor, "utslag" och stapelbäddar. Men ger man sig ut på små varv och kommer i samspråk med deras teoretiskt oskolade men praktiskt yrkesskickliga och

fintliga byggmästare, får man se arbetsmoment och höra resonemang, som ofta leder in på andra tankar. Låt oss därför ta del av några exempel:

Vid Göteborgs museums undersökningar på Kongsvikens varv i Bohuslän 1938 stod ett galeasbygge på stapeln, vars underskrov var byggt på klink, medan överskrovet höll på att fullbordas på kravell. På fråga om anledningen till detta svarade den gamle byggmästaren Anders Mattsson:

"Det är lite knepigt med kravellbyggen, för där ska en ju slå ut spanten i förväg. Då kan en ju inte se hur en får botten. Och den är ju det viktigaste i en farkost. När en bygger på klink, så växer formen fram under händerna på en. Om det inte skulle arta sej bra, så kan en rätta till'et, så det blir som det skall vara. Kommer en bara väl över slaget, så är det viktigaste gjort. Då kan en lägga in bottenstockarna och sätta till opplängerna. Dom kan ju då bara bli på ett vis. Sen kan en bordfylla resten på kravell. Och då kan en bygga på med tjockare bordplanker, när en har spanten att ta spänntag emot för att få böj på sånt grovt virke. Det behövs det ju till såna här stora farkoster".

Borden preliminärt hopfästa med varandra medelst påspikade klossar. När skrovskalet på så sätt blivit färdigt, lägger man in spanten och fäster dem med naglar till bordläggningen. Därefter slår man bort klossarna. Yawlbygge i Staveren, Friesland 1955.

Foto Zuidersee Museum, Enkhuizen.

På ett varv i Staveren, Friesland, togs 1955 en serie fotografier av en yawl under byggnad. De visar, hur bord- den lades kant mot kant och fästes ihop med varandra medelst klossar, som preliminärt spikades på utsidan. När skrovskalet på så sätt blivit färdigt, lade man in spanten och fäste dem vid bordläggningen. Därefter slogs de preliminärt påspikade klossarna bort. I färdigt skick uppfattas en sådan farkost utan tvekan såsom tillkommen genom regelrätt skelettbyggnadsteknik, medan den i själva verket är byggd efter skalbyggnadsmetod.

Den 92-åriga fiskaren och skutskepparen Karl Bergström från Timmer- nabben, norr om Kalmar, berättade 1952, att han på 1880-talet haft en klinkjakt, som hette Liljan. Den bygg- de han om till en kravellgaleas på Ohlssons varv 1892.

Skeppstimmerman Karl Albin Karls- son, som tillsammans med sin far då arbetade på varvet berättade, att de rev jakten till vattenlinjen, sågade av henne på mitten, drog i sär halvorna och byggde en galeas på det, som var kvar. Den fick namnet Förlig vind, har aldrig fått motor och låg 1952 som Sveriges sista segelskuta i Pata- holm. Vi tog upp henne på slipen på Ekenäs varv för att göra uppmättnings- ritningar av henne. När vi rev upp garneringen, visade det sig, att i bot- ten på för- och akterskeppet fanns rester av gammal bordläggning, rutten, svampig och lös. Vid undersökningen tillsammans med de bägge skeppsbygg- mästarna Lund från Limhamn ut- tryckte de som sin övertygelse, att den gamla jakten tydligen när galeasen byggdes blivit nedriven till vattenlin- jen, avsågad på mitten och isärdragen.

På dessa rester hade man byggt en ny kravellskuta. Sådant hade bröderna Lund sedan de var pojkar sett sin far göra på varven i Råå och Limhamn och sedan själva gjort vid olika till- fallen. Därvid gör man nya spant efter mallar av den gamla skutan. Mellan de särdragna hälfterna sätter man upp ri eller turkäppar och efter dessa slik- tar man till de nya spanten, så att skrovet får önskad tur. Sedan bord- fyller man på detta. Även här arbe- tade man alltså i anslutning till skal- byggnadsmetoden liksom också i föl- jande fall.

Anders Antonsson i Brattås, — granngård till nyssnämnda Kongsvi- ken —, som lärt yrket av sin fader Anton Larsson, född 1833, berättade hur denne gått till väga.

Först sträckte han kölen, högg till stävarna och bultade ihop dessa med resknän och järnbultar. Detta skedde på marken. När resningen var klar, stagade han upp den med stävstöttor. Så slog han ut de tre mittspanten efter mallar, som han gjort efter tidigare klinkbyggda båtar. Dessa tre spant blev resta mitt emellan stävarnas över- ändar och stagade med stöttor var för sig. Därefter band han samman för- stäv och spant med ett bogsent i var sida. Dessa sent skulle om möjligt vara av krumvuxet trä. På samma sätt bands akterstäv och spant ihop medelst lår- sent, som också helst skulle vara krum- vuxna. Senten gav båten dess form vid relingen. Därefter satte han på slag- remmar, en i var sida. Till sådana tog han $1\frac{1}{2}'' \times 4''$ bräder. Dessa fästes ungefär på $\frac{2}{3}$ höjd från kölen i alla tre spanten och i stävarna. Härvid var det mycket viktigt att få den rätta böjningen på bogremmar och lårings-

remmar, för det var de, som gav båten form i vattenlinjen. När detta var gjort satte han på klenare sent av böjliga läkt från köl till reling, 3—5 dm mellan varje. På så sätt fick han ett spjälverk, som visade den blivande båtens form. Detta försåg han nu med alla erforderliga spant, cirka 10" mellan varje. När spanten var på plats, började bordfyllningen, varvid senten efterhand togs bort.

Ett bland skutbyggare förr gängse uttryck var "bygga på ett spant." Det gick till så, att man skaffade sig mått till eller "mallade av" mittspantet till en skuta, som hade gott ryckte om sig. När det blivit uppsatt på kölen, yxades övriga spant till på ett ungefär. Man tog till dem tämligen grovt, så att man hade en del att slika på, såsom Fredrik Jonsson på Djursviks varv, norr om Kalmar, uttryckte saken 1952. Sedan sådana spantämnen blivit resta på plats, sliktade man efter turkåpp och ögonmått. Man högg sålunda på stapeln fram skeppets former.

Petter Pettersson på Hålsö utanför Göteborg, som är av gammal båtbyggarsläkt och själv byggt närmare 140 stora fiskebåtar, hade en 77-fotare (omkr. 24 m) på bädden, när han 1938 satt och berättade om hur han bar sig åt:

"När jag skall bygga en kravellbåt, skär jag först upp en halvmodell av båten, så jag själv kan se, hur den skall bli, och så vi har något att titta på, när jag skall resonera med fiskare, som skall ha'n. Dom kan då bättre säga ifrån, hur de vill ha sin båt. Man ser ju framför sig stammar och bogar, låringar och spring och allt sånt där och kan resonera litet tydligare. För det mesta har ju fiskare tämligen klart för sig, hur de vill ha sin båt, när de kommer. Den skall vara

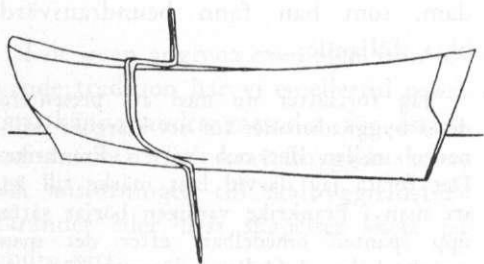
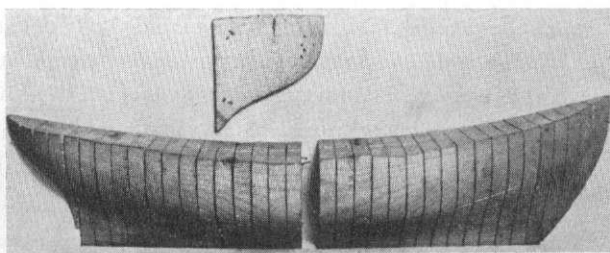
likadan som Essie på Donsö t. ex. eller som Vågen på Knippla, men 3—4 fot längre och så inte fullt så bred framöver. Så skall det vara litet mer spring än på Vågen, men inte så mycket som på Elsa. Efter sådana besked får jag då skära till modellen. Jag brukar göra den i skala 1:25, dvs 1 mm på modellen = 1 tum på båten. Till en 40 fots båt gör jag alltså en modell på 48 cm. $12 \times 40 = 480$. Skall djupet vara 7 fot, blir modellen 8,4 cm. $7 \times 12 = 84$. Om båten skall vara 18 fot bred, blir modellen 10,6 cm. Dess bredd skall nämligen minskas med 2 mm, motsvarande bordläggningens tjocklek $\frac{12 \times 18}{2} - 2 = 106$. När modellen är

färdig, säger jag sönder den i så många skivor, som det skall vara spant i båten. Om spanten, som alltid är dubbla, skall göras av 4" virke med 9" mellanrum, får jag såga modellen i 17 mm skivor. $4 + 4 + 9 = 17$. Efter dessa skivor ritar jag så upp en spantruta på mallbänken. När spanten är klara, reser vi dem på köl och stävar och därefter bordfyller vi båten."

Patrik Andersson på Ringens varv i Marstrand, Fredrik Jonsson i Djursvik vid Kalmarsund, bröderna Pettersson på Lungön utanför Härnösand m. fl. har berättat och demonstrerat, att de gått till väga på samma sätt. Karl Johansson och hans efterträdare Albert Svensson i Pukavik, väster om Karlshamn, skar också upp sådana halvmodeller. Men de brukade inte såga sönder dem. De tog i stället med en klen blyten avtryck av modellen sektion för sektion. Efter dessa avtryck ritade de upp formen på spanten, slog ut mallar på mallgolvet och högg efter dem upp spanten på spantlaven.

I Marstal, som var ett både i Danmark och grannländerna vida känt skutbyggnadscentrum, byggde man "paa Klamp", som det hette, till fram

Modell till ett 77 fots bygge av Petter Pettersson på Hälsö, Bohuslän, 1938. Modellen är uppsågad i skivor efter vilka spantmallar i full storlek slagits ut på mallgolvet.

I stället för att såga upp sin konstruktionsmodell i skivor tog en del byggmästare med en lättböjlig blyten avtryck till de olika spanten. Modell till en skonare av Hjalmar Johansson i Pukavik, Blekinge.

Statens sjöhistoriska museum nr S. 6014: 1—2.

på 1850-talet, då en tysk, som kom dit, började bygga efter ritningar. Basil Greenhill redogör i sitt utmärkta arbete "The Merchant Schooners" för hur de talrika engelska segelskonarna under perioden 1870—1940 kom till. Det är så gott som säkert säger han, att knappast ett enda av alla dessa fartyg byggdes efter ritningar, så som man gjorde med de stora skeppen på de större varven. Praktiskt taget alla byggdes efter modeller av trä, som man delade upp i horisontala sektioner och på så sätt fick ut mallar till spanten. En stor del av dessa byggmästare kunde varken läsa eller skriva, långt mindre förstå sig på skeppskritningar. Men skonare

byggde de, som seglade på alla världens hav.

Arkivalier och litteratur från äldre tider visar sig, i ljuset av fältakttagelser och uppgifter som dessa, ofta vara betydligt mera begripliga och innehållsrika än eljest.

I en notis från Västervik 1681 skymtar sålunda en byggmästare i liknande predikament som där vi fann Anders Matsson i Kongsviken 1938:

"En liten skuta Fortuna, 14 läster, står nu på stapel, under med klinkverk, men bygges nu över med kravell". Hel- och halvkravell är i våra dagar nästan bortglömda beteckningar, som förr var vanliga. De förekommer

t. ex. i de svenska tullförordningarna för 1782 och 1826. Sveriges skeppslista för 1911 upptog 72 fartyg, som svarade mot denna beteckning, 18 stycken var byggda mellan 1850 och 1901 i olika delar av Sverige samt i Cornwall och Yarmouth i England. 6 fartyg av samma slag redovisas utan angivande av var och när de blivit byggda. 48 stycken, som ursprungligen varit klinkbyggda, hade senare blivit ombyggda ovanvattens på kravell.

När båtbyggarna ställdes inför uppgiften att åstadkomma större, mera hållfasta fartyg, blev det formgivningen i undervattensskroven, som ställde de svåraste problemen. Grövre bordläggning är svårare att ge den komplicerade kurvatur, som erfordras i fartyg, av vilka man kräver goda seglingsegenskaper och sjövärdighet. Ett sätt att lösa dessa problem har tydligen bland klinkbyggarna varit, att framställa undervattensskrovet i den skalbyggnadsteknik, som de sedan gammalt behärskat. När detta var klart, lade de dit intimren eller spanten och förlängde dem upp till relingshöjd, varefter de bordfyllde ovanvattensskrovet på kravell med grövre plankor i synnerhet i bärhultsgångarna.

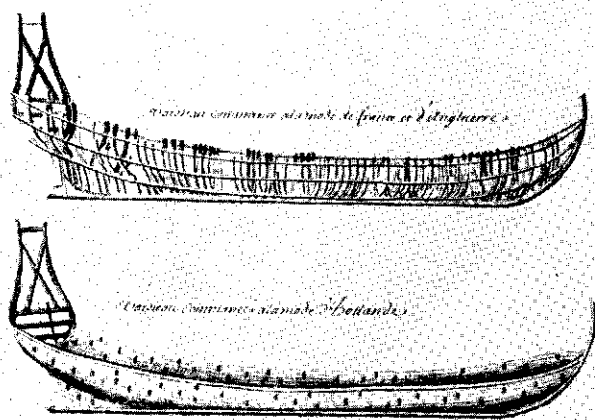
Den sydliga varianten av skalbyggnadstekniken, den med dymlingar och släta fartygssidor, synes bl. a. av medeltida bildframställningar att döma länge ha praktiserats inte blott kring Medelhavet utan även i Mellan- och Västeuropa. Vissa författare har förmodat, men inte givit vare sig språkliga eller sakliga bevis för, att man kring Medelhavet under antiken byggt fartyg med kravellbordläggning på spant. Det sparsamma källmaterial, som hittills är känt, tyder snarare på,

att det rört sig om en skalbyggnadsteknik med dymlingar och infällda stöd liknande den, som tillämpats i de två ovan nämnda originalbåtarna från det gamla Egypten. Även bland sentida utövare av sådan teknik kan man, som vi sett, spåra en kombination av skal- och skelettbyggnadsmetoderna. Dess tillämpning på ledande holländska varv iakttogs av fransmannen Arnould 1670, då han på uppdrag av Colbert gjorde en studieresa till engelska och holländska varv. I sin rapport skrev han från besöket på arsenalen i Amsterdam, som han fann beundransvärd bl. a. följande:

”Jag fortsätter nu med att presentera deras byggnadsmanér för att klargöra skillnaden mellan det och vårt i Frankrike. Det första jag därvid lagt märke till är, att man i Frankrike vanligen börjar sätta upp spanten omedelbart efter det man sträckt kölen. I Holland däremot börja de med bordläggningen och hugga inte ut spanten för än de satt in tio eller tolv bord. Man märker ut den vidd de skall ges i för och akter och midskepps och följer så med ögat fartygets linjer, så att de löpa fritt, emedan de ha samma lätthet att inverka uppåt som nedåt. Detta gör också att borden förenas lättare med varandra. Be- träffande spanten hugga de sedan ut dem efter den mal^l, som bordläggningen ger dem utan att de behöver göra någon delning av sektionen. Det som jag finner mest fördelaktigt i denna metod, det är att man har frihet att bedöma sitt bygges kontur och kan ändra det så som man finner behövt, i stället för att, då spanten en gång är på plats, en hantverkare som endast ser detaljer i sitt arbete inte ser dess fel förrän det inte går att ändra. Det kommer mig att dra slutsatsen, att deras tillvägagångssätt i detta fall är det säkraste och bekvämaste, ehuru det synes som de regler, som våra hantverksmästare tillämpa för spantsektioner, är säkrare än ögonmått”.

Spantskelett, färdigt för bordläggning, fransk och engelsk byggnadsmetod. Skrovskal, färdigt för insättning av spant, holländsk byggnadsmetod. Teckning från 1670 av fransmannen Arnould.

Efter original i Bibliothèque Nationale, Paris.

I de ovan angivna exemplen från levande tradition har vi emellertid också lärt känna andra metoder för åstadkommande av helt kravellbyggda skrov, där anslutningen till skalbyggnadsförfarandet eller dess skapelser skett på andra sätt.

I arkivalier kan man se mellan rader och ana, vad som försiggick, när Gustav Vasa 1535 givit befallning, att ett "seidenskepp" skulle föras från Landskrona till Kalmar för att där vara mönster för ett nybygge, och vad som skedde i Stockholm 1550. Två skotska skepp, som visat sig vara goda seglare och som misstänktes för sjöröveri hade då blivit uppbringade och lagda "innen bommen" i Stockholm. Om dessa skrev kungen till ståthållaren på slottet, "att thu ville lathe vår schipbygere granneligen bese de Schotterers skip, och at thu vilt Lathe bygie oss et schip effter then fansun och schick, som samme Skotterers skip byggde äre".

En lakonisk notis från Stockholms skeppsgård 1607—1608 förmäler, att man där förlängt och byggt om 2

lodjor, 2 pinkor och 2 bottneskutor till pinasser.

Varvsinspektören Ebbe Simonsson på Bodekulla varv vid Karlshamn rapporterade 1661, att han hade fyra man att slikta på ett skepp, som han just satt på stapeln. I nästföljande veckorapport hette det: "Sedan mitt senaste eller i denna för ledne veckan hafver sex man Slicktat på Skieppet." Här synes man liksom i Djursvik på 1930—40-talet på stapeln ha huggit fram skrovets former.

Metoden att med hjälp av miniatyrmodeller i skala på förhand fastställa ett fartygs former och därmed skaffa sig en grundval för utslagning av spannten har säkerligen gamla anor även om dess ålder inte med säkerhet ännu kunnat fastställas. När det år 1555 skulle byggas en örlogsbark i Köpenhamn, fick länsmannen på slottet Peder Godske order, att till kungen på Nyborgs slott sända "en Skabelon av Træ" var-efter barken skulle byggas. År 1565 befallde Erik XIV mästare Adrian att bygga ett skepp efter en skamplun, som tillställdes honom. År 1607 fick

mäster Isbrandh order att bygga en lodja efter den Schamplun, han visat kungen i Västerås. Samma år fick Henrik Tönnesson befallning att ordna med byggande av fem bojorter, för vilka mäster Isbrandh skulle giva Schamplun. Den 30 nov. 1659 gav Karl X Gustav amiralitetskollegiet befallning att skicka "en rätt och pertinent Scamplun" till ett antal strussar, som skulle byggas. I England förordnades 1716, att den, som skulle bygga ett skepp för staten, först skulle insända en modell till detsamma. I Danmark utfärdades 1670 och i Frankrike 1678 liknande förordningar. Åtskilligt flera uppgifter kunde anföras. Här må dock endast erinras om två, som ger besked om dylika modellers karaktär, tillkomst och användning. När löjtnant O. E. Toll 1853 återkom till Sverige från en resa till England, Frankrike och Amerika, som han på kungligt uppdrag gjort för studier vid skeppsvarven, skrev han i sin reseberättelse bl. a. följande:

"På de privata Skeppsvarfven i Amerika och någon gång äfven i England bygges fartygen icke efter ritningar, utan modeller, hvarpå varje byggmästare i samråd med bepröfvade sjömän göra de förändringar och tillägg de anse förmånliga vid tillämpad fartygsbyggnad... Icke utan svårighet står det således att erhålla ritningar, då dessa som nyss nämndes måste erhållas efter uppmätningar på modellerna, ytterligare ökad genom den om dessa öfver allt rådande jalousie".

Ännu 1960 framhåller Howard I. Chapelle, att "halvmodeller var det vanliga hjälpmedlet, som brukades vid formgivningen för amerikanska segelfartyg och båtar, och de är faktiskt fortfarande i bruk i många båtbygg-

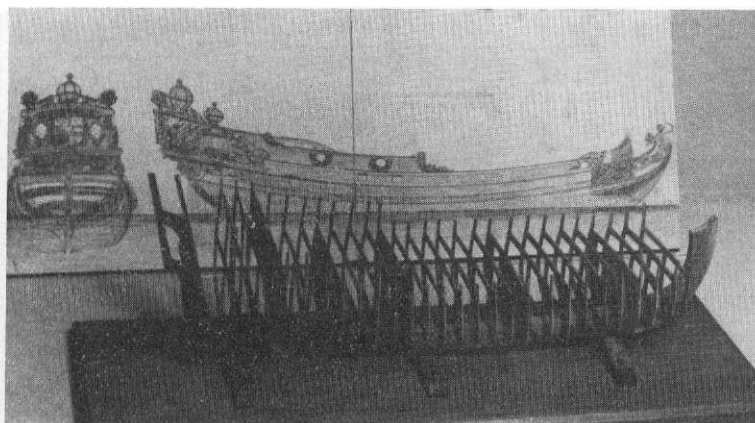
nadscentra. Det finns tre grundtyper av halvmodeller; lyftmodeller, blockmodeller och kråkbomodeller." Där- efter avbildar och beskriver han dessa närmare. Lyftmodeller, som består av horisontella skivor, har han genom literaturuppgifter funnit brukade i Amerika åtminstone sedan 1795 och förmodar, att de är betydligt äldre. Blockmodeller, liknande dem, som här avbildats i fig. 10 och 11, anger han har brukats i England och kolonierna åtminstone 1715. Kråkbomodeller har tidigast påträffats i England 1752. Men de har säkerligen också brukats på 1600-talet. En modell av denna art finns i samlingarna på Skokloster tillsammans med ritningen till en jakt, vars akterspegel bär en vapensköld tillhörande riksrådet K. G. Wrangel, som i sin ungdom 1630 studerade skeppsbyggnad i Holland.

Det har alltså visat sig, att skeppsbyggare utan teoretisk skolning med hjälp av handlag, ögonmått och fintlighet förstått att komma till rätta med problem, vilka för den, som är van vid teoretiskt tänkande, kan förefalla olösliga utan teoribetonade hjälpmedel. Det är också uppenbart, att den principiella skillnaden mellan skal- och skelettbyggnadsmetoderna i praktiken ingalunda utgör någon oöverkomlig klyfta och att en gradvis utveckling från den förra till den senare ingalunda är otänkbar, utan tvärtom det, vi har att räkna med, även om dess olika linjer och händelseförlopp ännu inte kunnat klarläggas.

Det skeppsbyggerihistoriska källmaterial, som forskningen för lösande av dessa uppgifter måste penetrera, är utomordentligt omfattande och svår-bemästrat.

Spantmodell och ritning till jakt med K. G. Wrangels vapensköld på akterspegeln.

Replik av original i samlingarna på Skokloster.

Originalfartyg eller delar därav finns att tillgå endast i fragmentariska rester, förvarade på mycket spridda håll i vitt skilda länder.

Konstruktions- och arbetsmodeller av ovan nämnda slag har endast i ringa utsträckning blivit tillvaratagna och måste även de uppsåras på vitt skilda håll. När bygget blivit färdigt, har byggmästaren brukat förstöra sin konstruktionsmodell, för att den inte skulle komma i händerna på konkurrenter. De, som undgått förstörelse, har i museer och andra samlingar hamnat i skymundan i jämförelse med uppriggade, grant färglagda och förgyllda demonstrations- och prydnadsmodeller, vars dokumentariska värde oftast är tvivelaktigt, i synnerhet som de flesta av dem genom restaureringar och rekonstruktioner blivit hårt förvanskade.

Arkivuppgifterna ligger ofta inkapslade i vilseledande omslag, varför forskaren måste ägna mycken tid åt att uppnå den kringsyn och detaljkunskap, som är nödvändig, för att med framgång kunna uppsåra och utnyttja dem. Bland de mycket olikartade arkivalier-

na är det i synnerhet två huvudkategorier, man får ägna uppmärksamhet. Den ena har i huvudsak karaktär av fristående minnesanteckningar och instruktioner rörande kravellbyggnadstekniken. Den andra utgöres främst av handlingar, som ingår i egentliga arkivserier.

Minnesanteckningar och instruktioner bildar visserligen en kategori för sig, men de är minst av allt stereotypa. Tvärtom företer de sinsemellan betydelsefulla olikheter, beroende på att de tillkommit på skilda sätt, vilket gör att deras tillförlitlighet är växlande. För att kunna bedöma denna, måste man alltså i varje särskilt fall klarlägga källmiljön och tillkomsten, vilka i stora drag bestämdes av den dragkamp, som försiggick mellan skeppsbyggarna och deras kunder och i vilken dessa anteckningar och instruktioner spelade en central roll.

Storköpmän-skeppsredare skapade sig genom sjöburen handel med därtill knuten manufakturindustri under medeltiden och därpå följande sekler en samhällsställning, som i mycket blev

likvärdig med adelns, dåtidens högsta samhällsklass, och därmed överlägsen hantverkarnas och övriga borgares. I Stockholm fick de också benämningen skeppsbroadeln. Då fartygen utgjorde handelssjöfartens viktigaste produktionsmedel, låg det självfallet i köpmännen-redarnas intresse att för erhållande av lastdryga och sjödugliga sådana skaffa sig största möjliga insyn i och inflytande över skeppsbyggeriet.

Statsmakterna hade också livligt intresse för inflytande över skeppsbyggeriet. Fartygen utgjorde ju det viktigaste hjälpmedlet i den kappsegling, som ledde till de stora geografiska upptäckterna, handelsfaktoribildning och kolonigrundande i transoceana länder samt kampen om herraväldet till sjöss.

Skeppsbyggarna förkroppsligade den samlade tekniken och kunnandet i skeppsbyggeriet. De var å sin sida måna om att för sig själva och sina anhöriga bevara denna tillgång, som utgjorde grundvalen för deras ekonomiska och sociala ställning. Och denna hotade deras mäktiga kunder att undergräva. När de kom i besittning av navalarkitekturens yrkeshemlighet, tenderade de nämligen att degradera skeppsbyggmästarna från egna, fria företagare till egendomslösa lönearbetare.

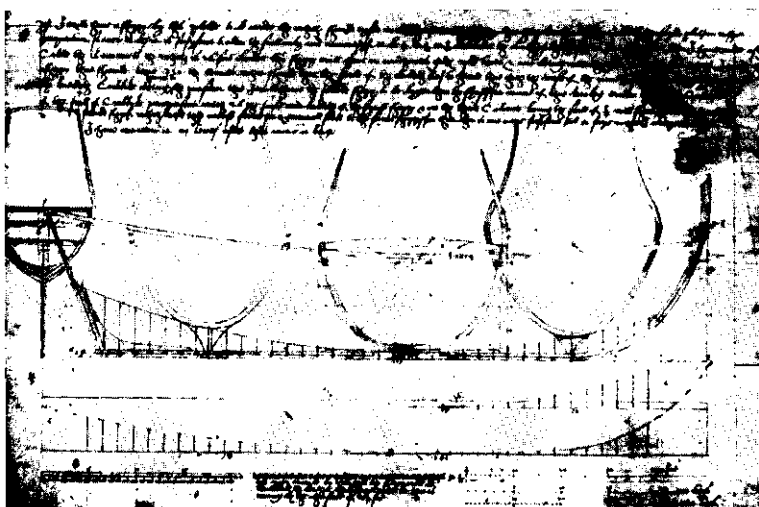
De delar av yrkeshemligheterna, som bestod i minneskunskap om mått på fartyg och deras delar samt dessas proportionering och utformning i skilda slags fartyg, brukade somliga av skeppsbyggarna bevara inte blott i minnet utan också genom anteckningar i form av siffror, enkla figurer och antydningar rörande vissa arbetsmoment. Dessa anteckningar är merendels gjorda i en knagglig stil och med

en dunkel vokabulär, delvis beroende på ovana vid skrivgöromål, men också med avsikt att göra dem svårbegripliga för utomstående, för vilka man inte ville röja sina yrkeshemligheter. Det finns också andra typer av liknande anteckningar. Vissa av dessa har form av mer eller mindre detaljerade måttuppgifter, kallade bestick, som storredare och statliga beställare krävde att få införda i byggnadskontrakten med skeppsbyggmästarna. En tredje typ av anteckningar härrör tydligen från fartygsskeppare, vilka både som sjömän och byggnadskontrollanter på varven förvärvat kännedom om fartygsbyggande. En fjärde typ består av uppgifter och anvisningar, som uppsnappats av köpmän, officerare eller inspektörer och förvaltningspersonal vid medelhavs- och hansestädernas varv och vid de västeuropeiska monarkiernas örlogsflottor och statliga skeppsgårdar.

Ett enda konkret exempel må anföras till att belysa, hur den ständiga dragkampen kunde te sig. Mästerknekten Daniel Fries hade under sju år gått i lära hos skeppsbyggmästare Smitt i Stockholm och skulle 1724 avlägga sitt mästareprov inför amiralitetskollegiet i Karlskrona. Det skulle alltså inte så som i de strikt skråorganiserade hantverken ske inför det av mästarna i yrket bestående skråämbetet. Denna institution kom aldrig till full utveckling inom skeppsbyggeriet. Genom köpmännen-redarnas inflytande på stadsvarven och de kungliga myndigheternas på kronans skeppsgårdar fick detta tidigt karaktär av manufakturindustri i stället för skråhantverk och därmed sattes dess ämbeten i stor utsträckning ur spel. Då skepps-

Teckning från 1500-talets slut, som visar hur de äldsta egentliga konstruktionsritningarna drogs upp med räta linjer och cirkelbågar, s. k. svep.

"Fragments of ancient english shipwrightry" i Pepsysian Library, Magdalenan College, Cambridge.

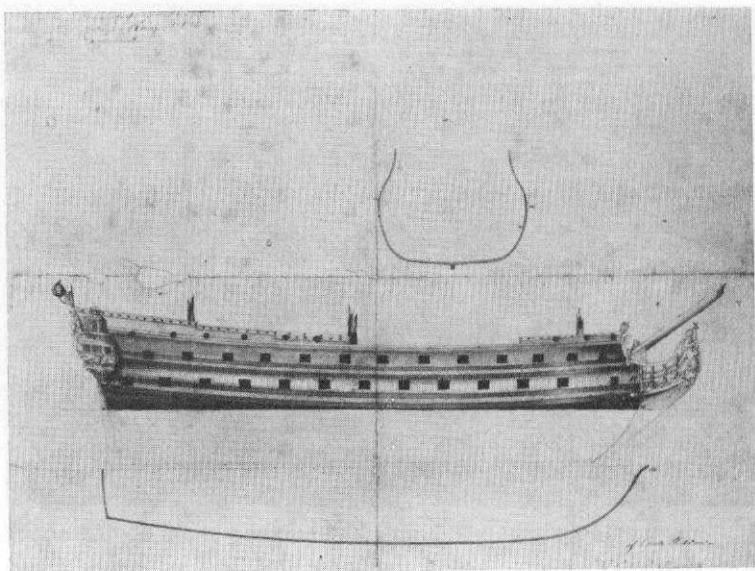
byggmästare Sheldon, som av amiralitetskollegiet förordnats till examintor, på amiralernas befallning anmodade Fries att närmare redogöra för, hur han åstadkommit sitt framlagda mästareprov, två stycken fartygsritningar, såges han enligt protokollet ha svarat, "det han har inga ordres från Stockholm att opgifwa secretesserne af sin konst".

Genom sjöfartens ökning, upptagande av transocean seglation och tillkomsten av sjöartilleri framträdde mot medeltidens slut och nyare tidens början i de flesta europeiska länder allt starkare behov av större strids- och sjödugligare fartyg än tidigare. Man tävlade i att åstadkomma stora fartyg med skrov, som var motståndskraftiga mot skott och sjö, kunde föra mycket segel, stor last och stark beväpning. Såsom led i denna tävlan liksom också i dragkampen mellan manufakturindustri och skråhantverk ingick insamling av nyssnämnda slags anteckningar samt uppmuntran att sammanställa anvis-

ningar och avhandlingar om kravellskeppsbyggnad. Till de märkligare bland handskrifter av denna art, som blivit bevarade och kommit till nutida skeppsbyggnadshistorisk forknings kännedom, hör t. ex. venetianska manuskript från 1400—1500 talen, som undersökts av bl. a. Chapin Lane och R. C. Andersson samt den genom amiralitetssekreteraren Samuel Pepys tillvaratagna manuskriptvolymen *Fragments of ancient English shipwrightry*, som synes ha tillkommit vid slutet av 1500-talet.

Från denna tid och framåt publicerades i de flesta europeiska länder sammanställningar av sådana anteckningar under benämningen "instruktioner" eller "underrättelser" i skeppsbyggeri och riggning, liksom också i navigation. En resonerande förteckning över dessa skrifter har publicerats av R. C. Andersson i *Mariners Mirror*.

Under 1500—1600-talen grundades dessa instruktioner helt på sjömäns

På de fåtaliga svenska skeppssritningarna från 1700-talets början står den detaljerade illustreringen av ovanvattensskrovets utsmyckning i bjärt kontrast till den knapphändiga redovisningen av själva skrovformerna, som under vattenlinjen endast markeras med en profillinje och sektion till ett mittspant. Ritning till 70-kanonskeppet "Nordstjärnan" från 1702 signerad Charles Sheldon.

Amiralitetskollegiets arkiv.

och skeppsbyggares praktiska erfarenheter och åsikter, vilka livligt debatterades under motsägelsefyllda diskussioner i samtida litteratur och utredningshandlingar dels rörande omstridda fartygsbyggen, dels angående förhållandena på varven. Där utkämpades ofta livliga strider å ena sidan mellan skeppsbyggarna och deras uppdragsgivare, av vilka de större som regel behärskade de myndigheter, under vilka varvsplatserna sorterade, å andra sidan mellan byggmästarna inbördes samt mellan dessa och deras anställda.

Skeppssritningar utgör en art av arkivaliskt källmaterial, som ofta liksom flyter mellan nyssnämnda anteckningar och instruktioner å ena sidan och

de seriebundna arkivdokumenten å den andra. I vissa fall kan det också vara svårt att avskilja dem från teckningar och andra bildframställningar med huvudsakligen konstnärlig syftning i motsats till egentliga skeppssritningar med praktiskt-tekniska uppgifter. Till dessa senare hänföres fartygsbilder, som framställts såsom delar av projekteringsmaterialet för tillämnade kravellfartygsbyggen eller som avsetts att illustrera tekniska moment eller metoder vid sådan fartygsframställning.

Skeppssritningskonsten arbetade länge huvudsakligen med cirkelbågar och linjer, som drogs upp på fri hand eller efter rätskiva och sammanjämkades efter ögonmått och vissa traditions-

bestämda regler. Teoretiska insikter, som möjliggjorde förhandsberäkningar av fartygens *deplacement*, stabilitet o. dyl. samt därpå grundade konstruktionsritningar, saknades även inom ledande kretsar.

Allt flera röster höjdes emellertid för behovet av matematiska beräkningar samt utforskande av mekanikens och geometrins lagar och tillämpning på navalarkitekturens områden. I Frankrike vann dessa gehör på högsta ort. Ludvig XIV fylldes av ambitionen att skapa naval supremati och under Colberts administration gjordes allt för att stärka Frankrike på marina som andra områden. Skeppsbyggeriskolor inrättades och teoretiskt-vetenskapliga synpunkter började beaktas. År 1697 publicerade professorn i matematik vid sjökrigsskolan i Toulon Paul Hoste en avhandling om "*Theorie de la construction des Vaisseaux*". Franska akademien utfäste från 1720 belöningar för vetenskapliga avhandlingar och forskare uppmuntrades att ägna sig åt skeppsbyggnadskonstens utveckling. Framstående vetenskapsmän som Jean och Daniel Bernoulli, Leonard Euler, Pierre Bouguer och andra publicerade omfattande avhandlingar om fartygskonstruktion, nollspantets form och plats, metacenterhöjden, stabilitetsproblemen m. m. Men dessa utgjordes i stor utsträckning av abstrakta spekulationer och låg på en nivå, som inte var tillgänglig för praktiskt verksamma skeppsbyggare. Dessa kom därigenom endast sakta att tillägna sig framstegen på det teoretiska området. En del av dem förvärvade sig emellertid också teoretisk utbildning och förbättrade sina ritningar, som sedan vann spridning

och efterbildning bland yrkesbröderna.

Till de märkligare bland dessa förbättringar hörde införandet av diagonalinjer i skeppsrutningarna. Dessa blev ett värdefullt hjälpmedel för fixering av kurvornas lägen på de olika spannten var för sig och i förhållande till de övriga samt därmed för långlinjernas turning, alltså skrovets form, i synnerhet vid förstoringen av ritningarna till full skala på mallgolvet och därmed för spantutslagningen. Sådana diagonaler synes ha tillkommit under förra delen av 1700-talet. Man finner dem på ritningar, som Chapman under sina resor i England och Frankrike insamlade till grundmaterial för sina forskningar till förbättring av skeppsrutningskonst och fartygskonstruktion. Den engelska skeppsbyggmästaren Mungo Murray synes vara den förste, som i tryck framlagt skeppsrutningar med diagonalinjer, vilket han gjorde i sin 1754 publicerade "*Treatise on Shipbuilding and Navigation*". Denna avhandling kom emellertid inte att få någon större ryktbarhet och spridning, vilket däremot blev fallet med Chapmans fjorton år senare publicerade "*Architectura navalis mercatoria*". Ett av de utmärkande dragen för de utomordentliga skeppsrutningarna i detta planschverk är just de på alla spantrutor återkommande diagonalerna. I förening med de skalor till förstoring eller förminskning av de ritade skeppen, som han sedan framlade i "*Tractat om Skepps-Byggeriet* tillika med förklaring och bevis öfver *Architectura navalis mercatoria*", 1755, gjordes ritningarna direkt användbara även, såsom Chapman säger, "för en sådan Practicus, som kanhända

icke är van vid at räkna". Ännu större betydelse fick emellertid dessa ritningar genom att det var på dem, som Chapman utförde sina teoretiska forskningar och byggde upp det system för bestämmande av fartygs dimensioner, linjer och spant, på vilka han grundade sin paraboliska konstruktionsmetod. Genom dessa dubbelsidiga insatser lade han för skeppsbyggeriets urgamla hantverk en fastare grundval och gav det en ny karaktär.

Det trädde in i en ny epok, där teoretisk-experimentell vetenskap i stigande omfattning gör sig gällande vid sidan av alltmer vidgade och kritiskt sovrade, praktiska erfarenheter. Skeppsritningarna framträder nu efter hand i ny gestaltning, karakteriserad av fastare uppbyggnad, rikare och mera de-

taljerat innehåll samt klarare differentiering och fördelning på i regel tre särskilda huvudgrupper av ritningsblad. Den första av dessa upptar linjeritningarna, — numera av teoretiskt-matematiskt arbetande fartygskonstruktörer, även kallade konstruktionsritningar — där fartygets yttre former framställs i ett tredimensionalt rut-system av varandra skärande plan. Den andra gruppen utgöres av konstruktionsritningarna, som åskådliggör de särskilda byggnadsdetaljerna och sätten för deras hopfogning, alltså fartygets byggnadskonstruktioner. Till den tredje gruppen hänföres ritningar till inredning och utrustning av det sålunda projekterade fartyget. Medan de äldre skeppsritningarna rymdes på ett enda blad,

Gustavsson & Söners varv i Landskrona, som nu är det största, bäst bevarade träskeppsvarvet i Sverige, gömmer på sekelgamla traditioner. På denna bild från sekelskiftet ser man ett hörn av varvet, dess utrustningskaj och segelskutorna i Nyhamnen.

fyller de numera en hel portfölj, ofta av imponerande tjocklek.

Företags och ämbetsverks arkivserier, innehållande skilda slags handlingar, som tillkommit i samband med och som led i framställning, bruk, förvaltning och övervakning av fartyg och sålunda är att anse som samtida rester från dessa slags verksamheter, har hittills i allt för liten omfattning utnyttjats för maritimhistorisk forskning och undervisning. De flesta arkiv av hithörande slag har ännu inte ens blivit föremål för vetenskaplig insamling och uppordning. För Sveriges del har så blivit fallet endast beträffande de statliga men dess värre blott till ytterst ringa del i fråga om de privata arkiv, som bildats av varv, red-

rier och andra maritima företag. Dessa ligger, i den mån de inte redan blivit förstörda, spridda på skilda håll, ofta i fuktiga källare, på brandfarliga vindar eller andra lokaler, där de löper stora risker att ta skada, skingras och gå förlorade. Om så får ske, ställes vi utan möjligheter, att från dessa primärdokument få den komplettering, kontroll och verifikation av vittnesbörden från de stumma föremålen och de berättande källorna i form av levande tradition, sporadiska anteckningar, didaktiska instruktioner, bilder och litteratur, förutan vilka våra kunskaper om den maritima kulturen och dess historia inte kan bli varken tillförlitlig eller levande.

LITTERATUR

- Anderson, R. C.*, Early books on shipbuilding and navigation. *Mariners Mirror* 1924.
- *Italian naval architecture 1445*. M. M. 1925.
- Brøgger—Sbetelig*, *Vikingskipene* . . . Oslo 1950.
- Carr Laughton, L. G.*, The study of ship models. M. M. 1925.
- Chapelle, H. I.*, The national water craft collection. United States National Museum. Bulletin 219. Washington 1960.
- Colenbrander, H.*, *Bescheiden uit vreemde Archiven*. S'Gravenhage 1919.
- Greenhill, B.*, *The merchant schooners*. London 1951, 1957.
- Hasslöf, O.*, *Båtar och båtbyggeri vid Kalmar sund*. Stranda hembygdsförenings årsskrift 1953—1954. Sthlm 1954.
- *Carvel construction technique. Nature and origin*. Folkliv 1957—1958. Sthm 1958.
- *En släkt och dess skepp*. Sthm 1961.
- Hornell, J.*, *Water transport* . . . Cambridge 1946.
- Kroman, E.*, *Skipsbyggeriet i Marstal*. Sjöhist. årsbok 1947. Sthm 1947.
- Lane, F. C.*, *Venetian naval architecture 1550*. M. M. 1934.
- *Venetian ships and shipbuilders* . . . Baltimore 1934.
- Morgan, J. de*, *Fouilles à Dahchour*. Vienne 1895.
- Persson, A. W.*, *Die hellenistische Schiffbaukunst und die Nemischiffe*. *Opuscula archaeologica* I, 1935.
- Reisner, M. G. A.*, *Catalogue general des antiquites égyptiennes du musée du Caire*. Le Caire 1931.
- Timmermann, G.*, *Skibskonstruktionstegningen gennem tiderne*. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1962. Kbhvn 1962.
- Ucelli, C.*, *Le Navi di Nemi*. Roma 1940.

Arkivaliefynden på Halmstad slott

Av Alf Erlandsson

Det är inte bara arkeologer som har anledning att *gräva* fram sitt material. Om arkivaliska fältmödor på Halmstad slott skriver här Alf Erlandsson, fil. lic. och historiker med Landsarkivet i Lund som ordinarie arbetsplats. Historien om arkivalierna i slottets trossbottnar ger en nyttig påminnelse om att gamla hus ej sällan döljer handlingar av värde, kanske instoppade mellan takbjälkar eller klistrade under tapeter.

I samband med landsarkivens tillkomst levererades till landsarkivet i Lund år 1903 bland många andra arkiv även länsstyrelsens i Halland. Inom länsstyrelserna har sedan äldsta tid funnits två olika arkivbildare, landskansliet och landskontoret med var sitt arkiv. År 1903 erhöll landsarkivet i Lund de båda arkiven från Hallands län t. o. m. 1801.

Arkivalierna hade fram till 1903 förvarats i arkivlokaler på Halmstad slott, där såväl landskontoret som landskansliet hade sina lokaler inrymda. De båda arkiven är ganska välbevarade och ett flertal serier går tillbaka till 1660- och 70-talen. Men två stora serier utgjorde markanta undantag, nämligen brevkonceptserierna (= koncept till utgående skrivelser) i kansliet och kontoret. I båda arkiven börjar serien först på 1770-talet, — i landskansliet 1776 och i landskontoret 1770. — Hela det tidigare beståndet syntes ha gått förlorat. Detta

faktum minskade givetvis arkivens värde för forskningen.

Ända fram till 1959 var dessa arkivalier spårlost försvunna. I mars detta år företogs emellertid vissa ombyggnadsarbeten i slottets yttre porttorn. (Se bild s. 27.) Överst i det låga porttor-net fanns ett tillstängt utrymme. Byggnadsarbetarna tog sig in där genom att bryta upp innertaket i rummet under, varvid mellan yttertaket och det uppbrutna innertaket påträffades åtta stora trälådor innehållande arkivalier.¹ Genom landskamrer Sven Svenssons försorg nedtogs lärarna med arkivalier från porttor-net och på golvet utströdda handlingar — för övrigt de äldsta — uppsamlades och placerades överst i ett par av lärarna. Allt skedde med minsta möjliga rubbning av den ursprungliga ordningen i lådorna. Fyndet anmäldes till landsarkivet i Lund, dit det också i orubbat skick översändes. Vid landsarkivet

följde ett omständligt och tidsödande upppackningsarbete, varvid lådorna visade sig innehålla landskontorets brevkoncept 1686—1770. Dessutom påträffades en ganska avsevärd mängd arkivalier av annat slag än brevkoncept, huvudsakligen inkomna skrivelser, varav en stor del från 1600-talet, samt räkenskaper. Den påträffade konceptserien bestod av lösa handlingar, vilka av samtiden arkiverats så att varje blad vikts fyra gånger med texten inåt. På utsidan av den så vikta handlingen har antecknats ett nummer och ett kort sammandrag av brevet innehåll. Bladen hade buntats månadsvis och månadsbuntarna sammanförts till stora luntor omfattande ett helt års brevkoncept. Såväl månads- som årsbuntarna sammanhölls av hårt knutna snören. Vid landsarkivet upplöstes buntarna och papperen veks upp, men den ursprungliga ordningen bevarades genom att varje månadsbunt fick utgöra en bunt, inom vilken handlingarna placerades med nummer och sammandrag uppåt. Dessa visade sig svara mot de i landsarkivet förvarade diarierna över utgående brev.

Antalet koncept varierar givetvis från årgång till årgång men ligger normalt mellan 500 och 700 nummer. Högsta antalet koncept har året 1718 med inte mindre än 886 nummer.

I samband med bearbetningen vid landsarkivet av 1959 års arkivfynd ordnades och förtecknades Hallands landskontors arkiv i sin helhet. I den nu föreliggande arkivförteckningen över detta arkiv finnes under litt. H några smärre serier ”Handlingar av främmande proveniens”, d. v. s. handlingar som ursprungligen tillhört annat arkiv men av en eller annan anledning

hamnat bland landskontorets arkivalier. Speciellt är två av dessa serier av intresse, nämligen lantmätaren H. L. Löhrs arkiv, 1825—1858, bestående av åtta volymer, samt kronomagasinsförvaltarens i Halmstad arkiv, 1796—1824, huvudsakligen kronomagasinsförvaltarens inkomna brev, tillsammans två volymer. — Det har redan nämnts att vid sidan av brevkoncepten påträffades i porttornet en del andra arkivalier och bland dem låg också de handlingar, som senare kom att utgöra de ovannämnda båda serierna av främmande proveniens i landskontorets arkiv. De båda arkivens förekomst bland landskontorets handlingar finner sin förklaring vid ett studium av slottets byggnadshistoria. Det visar sig nämligen därvid, att båda dessa arkivbildare varit inrymda på Halmstad slott. Fram till 1768—69 var kronomagasinet inrymt i slottets stora västra flygel, som då nästan helt upptogs av detta. År 1769 förflyttades magasinet till den del av östra flygeln, som tidigare varit slottskyrka.² Östra flygeln förblev kronomagasin till 1863.³ På samma sätt finner man att provinslantmäterikontoret länge varit inrymt på slottet, till på köpet just i porttornets övre våning under det vindsutrymme, där arkivaliefyndet gjordes. I denna lokal påträffas lantmäternas så tidigt som på 1780-talet,⁴ och de stannade där till 1858, då de fick en annan lokal på slottet.⁵

Man kan fråga sig, hur en så stor mängd arkivalier som de 1959 återfunna så totalt kunnat glömmas bort och försvinna. Arkivförhållandena på slottet ger svar på frågan. Som utgångspunkt för en undersökning av arkivförhållandena på slottet tar vi året 1846, ty det året — och åren

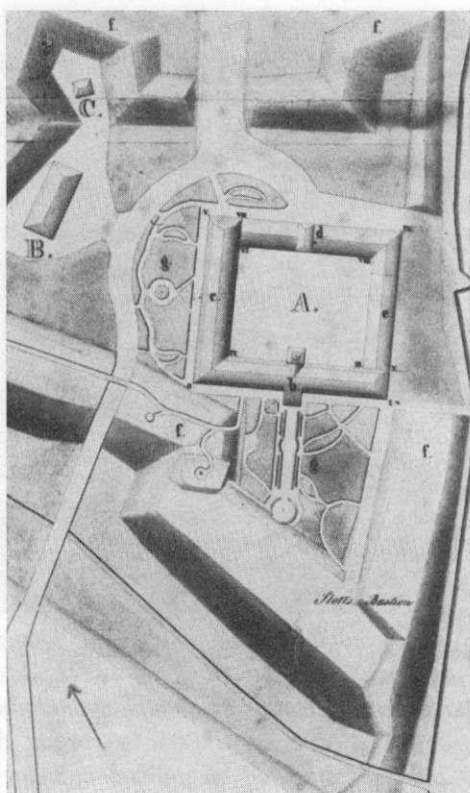
Utsikt över Halmstad hamn med slottet i bakgrunden. Oljemålning av okänd konstnär från omkring 1860.

Hallands Museum.

strax innan — är lokalförhållandena på slottet helt kända tack vare en av vice kommissionslantmätaren A. S. Paulsson i Halmstad uppgjord plan- och fasadritning av Halmstad slott med tillhörande beskrivning. Ritningen tillkom på Kungl. överintendentämbetets uppdrag under åren 1840—1846.⁶ Paulsson numrerade samtliga utrymmen i slottet och utsatte dessa nummer i sina ritningar och i sin beskrivning, vilka nummer senare kom att användas i samtliga husesyneprotokoll fram till 1900-talet. — Tack vare Paulssons ritningar och hans synnerligen detaljrika beskrivning kan vi ta reda på vad vartenda skrymsle på slottet använts till vid mitten av 1840-talet. — Landskansliets arkiv förvarades vid denna tid i ett rum på östra sidan av södra flygelns vind. (Rum 96) och landskontorets

arkiv förvarades i rummet därunder. (Rum 58).

På dessa ställen hade emellertid de båda arkiven år 1846 varit inhysta endast en kort tid. I början av 1780-talet finner vi båda arkiven inrymda i norra flygelns i direkt anslutning till de dåvarande landskansli- respektive landskontorslokalerna.⁷ År 1800 flyttades kansliets arkiv in i första våningen av södra flygelns.⁸ Först 1839 flyttades det upp i den vindslokal vi finner det i på Paulssons ritningar.⁹ Någon gång vid samma tidpunkt torde landskontorets arkiv ha flyttats till rummet under landskansliarkivet. I dessa båda lokaler i södra flygelns förvarades arkiven till år 1858, då en del av landskontorets arkiv flyttades ner i norra flygelns porttorn. Arkivrummet i södra flygelns hade blivit alldeles överfyllt.¹⁰ Lantmä-

Detalj av lantmätaren A. S. Paulssons "Generalplan öfver Halmstads Slott" från 1846.

Foto Lunds Universitetsbibl.

terikontoret hade i samma veva flyttat från porttornet ned i ett större utrymme i norra flygeln. Därigenom frigjordes de rum i porttornet som lantmätarna disponerat. Här placerades delar av landskontorets arkiv 1858.

Studerar man 1846 års ritningar finner man att ovanför det nyinrättade landskontorsarkivet fanns ett vindsutrymme, rum 103, vartill enda förbindelsen var en lucka i taket inne i landskontorets arkivlokal. — 1858 års lösning på arkivlokalproblemet var redan 1863 ohållbar. Man klagade då över att arkivlokalerna var placerade i svårtillgängliga delar av slottet, slotts-

vinden och porttornet. För att komma till arkiven måste man först gå tvärs över borggården och sedan passera trappor och vindar. I händelse av brand skulle arkiven ej kunna räddas i dessa lokaler.¹¹ Man föreslog därför att ändamålsenliga arkivlokaler skulle inredas i östra flygeln där en del av kronomagasinsens utrymmen borde kunna tas i anspråk. 1867 hade detta förslag realiserats och landskansliets arkiv nedflyttades från vinden, landskontorets från porttornet. Under den tid landskontorets arkiv förvarades i porttornet möter man i husesyneprotokollen klagomål över att arkivet var för trångt. Det är därför ej osannolikt, att man för att bereda bättre utrymme i arkivlokalen i porttornet ställt upp en del arkivalier i det ovanpå arkivlokalen belägna vindsutrymmet, till vilket en lucka i taket ledde.¹² Vid avflyttning till de nya arkivlokalerna har de på vinden uppflyttade arkivalierna fått stå kvar. — Men hur kan man förklara att arkivalierna på porttornsvinden så totalt glömdes bort, att de vid länsstyrelsearkivaliernas leverans till Lund år 1903 var helt okända, och att de kunde ligga kvar i sitt gömställe ända till 1959? I ett syneprotokoll från 1870 meddelas att man ämnade tapetsera och iordningställa lokalen under vindsutrymmet d. v. s. de gamla lantmäteri- senare landskontorsarkivlokalerna, som numera omgjorts till ett rum. Vid detta tillfälle har antecknats bl. a. följande. — — — T. f. landskamreraren föreslog, att detta rum, som icke förut varit tapetserat, förses med tapeter, ävensom att taket, däri en lucka till vinden är anbringad, lagas. — Papp spikas över öppningen i taket och taket överstrykes med limfärg. —¹³ Man spikade

helt enkelt för vindsluckan och gjorde tillträde till arkivalierna omöjligt. Först när byggnadsarbetarna i mars 1959 bröt upp innertaket och tog sig in i vindsutrymmet upptäcktes arkivalierna.¹⁴

Vi har alltså kunnat fastslå att landskontorets arkiv under ett antal år då det besvärades av utrymmesbrist förvarats i ett rum under det vindsutrymme, där arkivaliefyndet gjordes, vilket ger en godtagbar förklaring till att arkivalierna placerats just på porttornets vind. Att de sedan inte upptäcktes på nära hundra år förklaras av, att man några år efter det de ställts upp på vinden lät täcka för den lucka som var enda ingången till vinden.

Genom studium av slottets byggnadshistoria har vi dessutom fått en förklaring på varför fyndet förutom landskontorsarkivalier innehöll arkivalier från ett lantmäteriarkiv och ett kronomagasinsarkiv. Båda dessa myndigheter hade varit inrymda på slottet.

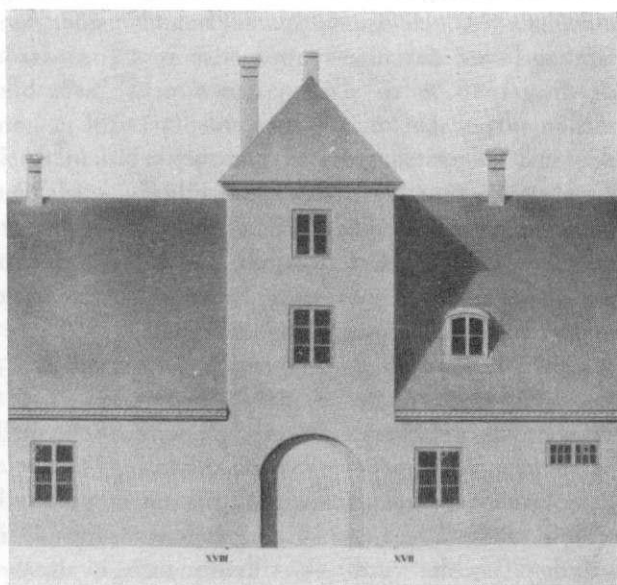
Det stora arkivfyndet i Halmstad 1959 fyllde luckan i landskontorets konceptserie. Bitarna passade exakt ihop. Det intill 1959 äldsta konceptet i landskontorets serie är daterat den 12 juni 1770. När de återupptäckta koncepten ordnats visade det sig, att det yngsta av dem var daterat den 11 juni 1770!

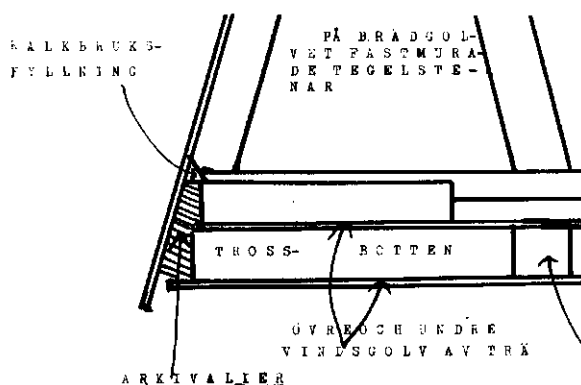
F. o. m. 12 juni 1770 är landskontorets konceptserie bunden, något som förklarar varför gränsen går just där, ty fram till och med konceptet den 11 juni 1770 har de arkiverats i buntar som lösa handlingar. Det var dessa buntar — troligen förvarade i packlådor — som en gång ställdes undan. Den bundna delen av serien har sett snyggare ut och framför allt varit lättare att handskas med och ställa upp på hyllor.

Även landskansliets konceptserie företeer stora luckor. Landskansliets förteckning visar nämligen att brevkonceptserien börjar först år 1776. I för-

Detalj av A. S. Paulssons fasadritning av norra flygeln, 1846, med porttornet där bortglömda arkivalier påträffades 1959.

Foto L. U. B.

Principskiss över fyndplatsen för arkivhandlingar 1962 på västra flygelns vind, upprättad av författaren-utgrävaren.

teckningens marginal står angivet "Serien inbunden". — Vi finner alltså en slående parallell till förhållandet i landskontoret fram till 1959. Serien börjar först på 1770-talet och är från början inbunden. Mycket tydde alltså på att landskansliets koncept mött samma öde som landskontorets och ställts undan eller förstörts. Denna teori skulle häpnadsväckande snabbt efter det stora arkivaliefyndet i porttornet på Halmstad slott vinna full bekräftelse. — På våren 1961 lät nämligen slottets vaktmästare installera en televisionsapparat och i samband med antennens uppmonterande drog man in en sladd i utrymmet mellan yttertaket och vindsgolvet på den sida av västra flygeln, som vetter mot borggården. I den ficka som bildas mellan yttertakets brädfordring och vindsgolvet påträffades gamla papper som tydligen använts som tätningsmaterial. (Jfr bild ovan). Fyndet anmälades till landskamrer Sven Svensson som kunde fastslå, att de påträffade arkivalierna var av samma typ, som de som påträffats i porttornet två år tidigare. Efter att ett flertal stickprov tagits visade det sig att båda långsidorna av västra flygelns vind — tillsammans

utgörande en sträcka av 86 meter — innehöll arkivalier instoppade i det nämnda utrymmet mellan taket och golvet som tätningsmaterial. — Det kan i detta sammanhang nämnas att i svensk arkivhistoria finns ett flertal liknande exempel på myndigheternas sätt att behandla äldre arkivalier. Sålunda har Bertil Broomé påvisat, hur vissa delar av våra centrala myndigheters arkiv systematiskt utlämnats för att användas vid regementena för tillverkning av patroner. Till på köpet stödde man sig på ett Kungl. brev som beordrade ett sådant handlande. Resultatet blev att flera tusen volymer ur bl. a. kammararkivet förstördes. — Det kan emellertid nämnas att länsstyrelsen i Halland den gången var ståndaktig och vägrade lämna ut några arkivalier till patronpapper.¹⁵

I september 1962 uppdrogs åt mig att företa "utgrävningen" av arkivalierna. — Arkivalierna fanns alltså i ett utrymme som bildats i vinkeln mellan yttertaket och vindsgolvet. För att nå dem måste först en murbruksfyllnad i själva vinkeln borthuggas. Denna fyllnad som alltså lagts ovanpå papperna var oftast av en

Utgrävningsplatsen på västra flygelns vind. I ett utrymme mellan yttertaket och golvet trossbotten låg handlingar in-stoppade som tätningsmaterial.

Foto förf. 1962.

ganska lös gipsartad sammansättning men hade stundom vid senare tillfälle förstärkts med starkare grövre murbruk. Ofta var murbruket så blandat med arkivalier, att stora klumpar bruk följde med papperen upp och endast med svårighet kunde avlägsnas. I några fall hade murbrukskanten förstärkts med en utanpå densamma fastmurad och putsad tegelstensrad, vilken måste uppbrytas innan papperen kunde frigöras. Ofta hade arkivaliebuntarna genomborrats av de spikar som fasthåller yttertaket skifferplattor, varvid spikarna först måste avlägsnas innan arkivalierna kunde plockas fram. — Arkivalierna satt i ganska starkt knip från yttertaket brädfordning, och utrymmet, där de fanns, var ofta så trångt att arkivalierna måste tas fram med hjälp av en lång tång.

Då arkivalierna avlägsnats från sitt gömställe kunde på de flesta fyndstäl-

lena dagsljuset skönjas. De längst ner belägna arkivalierna hade alltså varit i ständig kontakt med väder och vind. Trots detta var minst 90 % av fyndet så väl bevarat, att ingen annan behandling av det behöver företagas än rengöring. När de otroligt smutsiga papperen veks upp var insidan fullt oskadad och texten fullt läslig. Arkivaliernas tillstånd vittnar mycket gott om de papperskvaliteter som använts.

Framgrävningen av arkivalierna påbörjades på västra eller trädgårdssidan av västra flygelns vind från norr mot söder.

De framtagna arkivalierna placerades i lådor i den ordning de framplockats. Resultatet blev att 10 medelstora kartonger fylldes plus en kartong innehållande arkivalier som framgrävts i samband med diverse tidigare undersökningar och stickprov. På västra flygelns västra sida och södra flygelns

En arkivbunt har frilagts under yttertaketets brädfordring. Observera spikarna i bräderna som ofta fastnaglat buntarna och försvårade framtagningen.

Foto förf. 1962.

västra gavelsida påträffades arkivalier mellan alla sparrarna. Södra flygeln undersöktes även till sina övriga delar, men några arkivalier påträffades icke där. Konstruktionen mellan taket och golvet var i denna flygel något annorlunda i det att golvet slöt tätare intill takets brädfordring.

Västra flygelns östra sida gav bitvis rikligt med fynd. Mellan de nio nordligaste sparrarna fanns arkivhandlingar som fyllde inte mindre än tre lådor.

När de framgrävda arkivalierna underkastades närmare analys — koncepten jämfördes med de i landsarkivet förvarade brevdarierna för landskansliet — visade sig misstankarna att kansliets koncept nu påträffats alldeles riktiga. Men det var endast en liten del av de saknade koncepten som påträffats. Enligt vad som preliminärt kunnat konstateras begränsar sig de framgrävda brevkoncepten till följande årgångar 1710, 1739, 1743, 1744, 1756 och 1761. I gengäld tycks dessa årgångar ha framkommit ganska kom-

plett. De påträffade arkivalierna var arkiverade på samma sätt som landskontorets. Papperna var vikta fyra gånger och på utsidan försedda med diarienummer och diarieanteckning. Månadsbuntar hade ofta nedlagts obrutna eller delade i två delar. Av placeringen att döma hade man nedlagt arkivalierna i den ordning de arkiverats!

Är då resten av denna stora konceptserie totalt förlorad eller finns den någon stans på slottet? För att besvara denna fråga måste vi åter ägna uppmärksamhet åt slottets byggnadshistoria.¹⁶

Sin grundläggande och fortfarande i stort sett oförändrade yttre konstruktion erhöll Halmstad slott under 1500-talets sista och 1600-talets båda första årtionden. Byggherre var Christian IV, som i Halmstad lät uppföra ett av sina mindre påkostade renässansslott. Exteriören från 1600-talets början tycks ha bibehållits oförändrad till 1760- och 70-talen. Den mest genomgripande restaureringen företogs sommaren 1779.

En fyndplats på vinden mot borggårdssidan. Det täckande lagret av murbruk har ännu inte helt avlägsnats.

Foto förf. 1962.

— Vad som i detta sammanhang är av intresse är förändringar av slottstakens och takstolarnas konstruktion efter år 1761 d. v. s. efter det år då det yngsta framgrävda konceptet daterats. — Vid två tillfällen efter 1761 har genomgripande förändringar av södra och västra flyglarnas tak och vindar företagits. Sommaren 1779 företogs den omfattande ombyggnad av slottstaken i dessa båda flyglar som resulterade i slottets nuvarande utseende. Fram till 1779 hade de båda huvudflyglarna — liksom de båda mindre — haft branta sadeltak. Stormskador och annat hade åstadkommit att takkonstruktionen i södra och västra flyglarna blivit så dålig att den helt måste omläggas. Landshövdingen hade därvid föreslagit att takkonstruktionerna skulle göras om i samma stil som tidigare d. v. s. med sadeltak. Kungl. överintendentensämbetet fann emellertid KB:s förslag otillfredsställande och utarbetade en ny ritning till takresningens profil, vilket resulterade i att det gamla sadeltaket i de bå-

da huvudflyglarna ersattes med brutna s. k. mansardtak, något som än i dag karakteriserar slottets profil.¹⁷ I juli 1779 hade arbetet avancerat så långt att takresningen var nedtagen över de båda flyglarna. I samband med de pågående arbetena denna sommar meddelas det, att det stora slottstornet var så dåligt, att det hotade att störta in. Landshövdingen ansåg, att den rationellaste lösningen egentligen vore att riva ner tornet, men fann att det borde bevaras och repareras med hänsyn till de sjöfarande, som ofta använde tornet som "landkänning".¹⁸ Några estetiska synpunkter på tornets bevarande hade man ej. Arbetena med reparationen synes ha avslutats sommaren 1779 och 1781 konstaterade lagmanssynerätten, "... och vad först angår det nya takets uppbyggande över södra och västra byggningarna, så finner lagmanssynerätten detsamma vara väl och försvarligen uppfört, på sätt den av Kungl. Maj:t i nåder fastställde desse innehåller..."¹⁹ Parentetiskt kan här nämnas

att den ombyggnad av slottet, som resulterade i att östra flygeln delades upp i två flygelhalvor och i att slottskyrkan i flygeln omändrades till kronomagasin, hade ägt rum redan åren 1767—1769. Spannmålsmagasinen hade tidigare varit inrymda i västra flygelns övre våning samt vind. Från 1769 till 1863 var nästan hela östra flygeln spannmålsmagasin.²⁰

1779 års ombyggnadsarbeten betydde alltså en total omläggning av södra och västra flyglarnas tak- och vindskonstruktioner, men källorna upplyser oss om att en omläggning av vindarnas golv ägde rum några årtionden senare. Vindgolven i södra och västra flyglarna hade nämligen konstruerats på ett otillfredsställande sätt år 1779. Redan vid en husesyn år 1810 hade det klagats över att vindgolven i de båda flyglarna endast bestod av enkla bräder otätt hopfogade.²¹

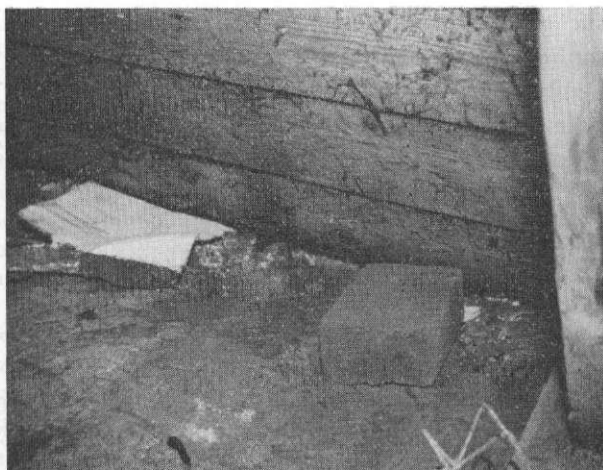
År 1812 företogs en ny husesyn på Halmstad slott, varvid ånyo framfördes klagomål över vindsgolvets tillstånd. "... Av denna anledning och i en likahanda avsikt androg nu herr vice häradshövdingen Pihlsson att sedan vid 1810 års syn för LSR (= lagmanssynerätten) anmält blivit att de av respektive indelningshavare (= landshövdingarna) bebodda rummen i slottet såsom försedde med endast enkla golv och inre tak äro så kalla att eldning däri alldeles icke förslår och att rummen icke utan största äventyr för hälsan kunna bebos, så har väl LSR till avhjälpande av denna svårighet förordnat att dubbla loft eller trossbotten borde anläggas på vinden över alla bopningsrummen...". Och vid passage över själva vindsgolven konstaterade synmännen "... att genom det nu-

varande enkla loftet sprickor på åtskilliga ställen visade sig nedåt rummen...".²² Av de kostnadsförslag som bilagts syneprotokollet kan man vidare utläsa, att det gamla vindsgolvet helt måste avlägsnas vid en sådan reparations genomförande. Redan 1811 hade kammarkollegiet — i anledning av 1810 års syn — tillstyrkt trossbottnars inläggande, men av räkenskapsmaterialet i landskontorets arkiv framgår att reparationen ej verkställdes förrän år 1819.²³

De på slottsvinden framgrävda arkivalierna kan omöjligen ha placerats på fyndplatsen före 1819 års reparation, ty då skulle de ha försvunnit i samband med vindsgolvets upprivande och trossbottnens läggande. Husesyneprotokoll och andra handlingar rörande slottet i Halmstad har i landskontorets arkiv genomgått t. o. m. år 1903 utan att någon ytterligare ombyggnad av vindsgolvet eller trossbotten i västra flygeln kunnat påträffas. I stället anges vid upprepade tillfällen att synmännen funnit vindarna i de västra och södra flyglarna utan anmärkning. Detta gäller speciellt den västra flygeln där arkivalierna påträffades. Södra flygelns vind måste under tiden 1819—1961 ha undergått förändringar bl. a. när arkivlokalen inrättades på 1840-talet, och ett syneprotokoll från 1902 ger vid handen att vissa delar av södra flygelns vindsgolv befunnits dåligt och att en ny trossbotten på dessa ställen borde inläggas.²⁴

Det faktum att arkivaliebuntarna ofta var genomspikade, när de påträffades förklaras av att taktäckningen efter 1819 omlagts varvid tegeltaket utbyttes mot skiffertak. Västra flygeln torde ha fått sitt skiffertak omkring

Ett parti av vindsgolvet före utgrävningen. När murbrucks-falsen upphugges följer det första pappret med.

Friläggningen avslutad. Den gav som synes rikt resultat.

Foto förf. 1962.

1870. Vidare kan konstateras att 1891 omspikades skiffertaken i sin helhet, varvid de gamla spikarna utbyttes mot galvaniserad spik.²⁵

Slutsatsen av vårt studium av slottstakens och slottsvindarnas byggnadshistoria blir att de framgrävda arkivalierna placerats på fyndstället i samband med vindsgolvens uppbrytande och trossbottnars läggande år 1819. Det ligger nära till hands att dra ännu

en slutsats, nämligen att de koncept, som ännu ej påträffats, — d. v. s. huvuddelen av landskansliets konceptserie före 1776 — ligger som fyllnadsmaterial i västra flygelvindens trossbotten. Lika gärna som man använt koncepten som fyllnadsmaterial i vinkelspringan, kan man ha nyttjat dem som fyllning i trossbotten, speciellt som de stora årsbuntarna hårt hopknutna av snören både i tjocklek och storlek påminner

om grästorvor — ett vid denna tid vanligt fyllnadsmaterial i trossbottnar. De årgångar som blivit över då man fyllt trossbotten har stoppats i vinkel-springorna. — Det är därför önskvärt att stickprov tas på trossbottensfyllningen i västra och eventuellt vissa delar av södra flygelns vind. Detta kan ske genom att några golvplankor upplýftes. Skulle vår slutsats visa sig riktig skulle — i bästa fall — även landskansliets brevkonceptserie kunna bli fullständig, forskningen till fromma.

Förkortningar.

Hlko = Hallands landskontors arkiv.
LLA = Landsarkivet i Lund.

NOTER

¹ Se även B. Lundberg: Länsstyrelsearkivalier från Halland återfunna. Nordisk Arkivnyt 1959:4 samt densamme: Arkivaliefyndet i Halmstad 1959. Landskontorets i Hallands län diaries och nyfunna brevkoncept före 1770. Arkivvetenskapliga studier 3, Lund 1962. Det ovan berörda utrymmet i porttornet benämnes i fortsättningen i enlighet med en ritningsbeskrivning från 1846 för rum 103 eller porttornets vind.

² Se nedan not 20.

³ I ett husesyneprotokoll från 1762 uppges att nedre våningen av västra flygeln hyste kök, spiskammare och diverse utrymmen för tjänstefolket. Övre våningen och vinden brukades som spannmålsmagasin. Hallands landskontors arkiv (Hlko, LLA): Åtskilliga handlingar rörande Halmstad slott och Varbergs fästning, GVIIa:2.

⁴ D:o arkiv, vol. GVIIa:2—3.

⁵ Se nedan.

⁶ Ritningarna och beskrivningen förvaras i Kungl. överintendentämbetets arkiv,

Kungl. Byggnadsstyrelsen, Stockholm. En avskrift av beskrivningen finnes emellertid i Hlko, LLA: GVIIa:8.

⁷ Hlko, LLA: GVIIa:2.

⁸ D:o arkiv, vol. GVIIa:6, husesyneprotokoll, 1812.

⁹ Överintendentämbetets arkiv, Kungl. Byggnadsstyrelsen, Stockholm, vol. DIIf:2. Syneprotokoll den 28 maj 1839. Man ansåg visserligen att vindlokalen var mindre lämpad som arkivlokal men såg sig tvingad att flytta upp dit på grund av utrymmesbrist.

¹⁰ Hlko, Halmstad: vol. GVIIa:1.

¹¹ Hlko, Halmstad: GVIIa:1.

¹² Paulssons ritningsbeskrivning 1846: sid. 74: "No 103 Tourellevinden över Province-Landtmäterikontoret och dess Archif — — — — a. Öppning i golvet för uppgång från lantmäterikontorets arkiv, försedd med lucka och gångjärn."

¹³ Hlko, Halmstad: GVIIa:1, husesyneprot. 1870.

¹⁴ B. Lundberg uppger av misstag, i Nordisk Arkivnyt 1959:4, att den senaste handlingen i fyndet var daterad 1872. Den senaste påträffade arkivalien var daterad 1861.

¹⁵ Bertil Broomé: Patronpapperet — ett stycke arkivhistoria. Arkiv, samhälle och forskning, Svenska arkivsamfundets skriftserie nr 6, 1961.

¹⁶ Rörande slottets äldsta byggnadshistoria se Bengt Bengtsson: Halmstad som fästning. Föreningen Gamla Halmstad årsbok 1942 samt Torsten Allgulín: Halmstad slott. D:o årsbok 1931.

¹⁷ Kungl. Överintendentsämbetets arkiv: Avgjorda mål före 1811. Profana byggnader DIIf:4.

¹⁸ Hlko, LLA: Brevkonceptet 13 juli 1779, sid. 257.

¹⁹ Hlko, LLA: GVIIa:2.

²⁰ Hlko: Brevkoncept 1769, AI:143. Till magistraten i Halmstad samt ovan sid. 24.

²¹ Hlko, LLA: Skrivelser från konjugerade kollegier 1811 27/11.

²² Hlko, LLA: GVIIa:6, 1812 års syneprotokoll.

²³ Hlko, LLA: Skriv fr. kammarkoll 1818 12/3 — Lantränteriets likvidationsböcker 1819 samt 1819 års landsbok med verifikationsbok.

²⁴ Hlko, Halmstad: GVIIa:1.

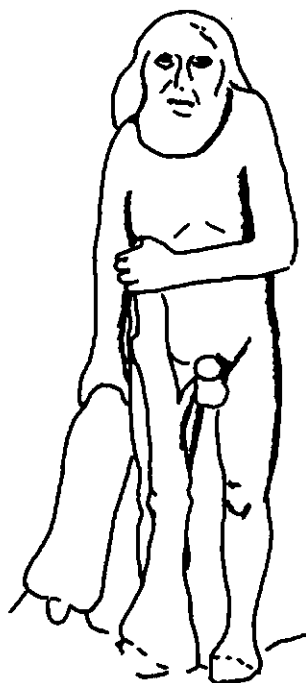
²⁵ D:o arkiv, d:o vol.

Glimminge, Lillö och det fasta huset

Av Thorsten Andersson

Var Lillöhus ett svartbygge? I varje fall tillkom denna och andra skånska borgar av samma typ under en tid då drottning Margaretas förbud mot uppförande av enskilda borgar och befästningar gällde.

Intendenten vid Kristianstads museum, Thorsten Andersson, skriver här om det "fasta huset" med utgångspunkt från bl. a. sina egna utgrävningar av Lillöhus 1938—39. Av särskilt intresse är kanske undersökningen av de fasta husens måttenheter, som här för första gången redovisas.

Teckningen visar "Vildmannen" från Glimmingehus.

Vid medeltidens slut var den borgstyp, som brukar kallas det fasta huset, dominerande inom det nordiska området. Äldre borganläggningar bestod oftast av flera olika byggnader med speciella uppgifter, sammanbundna med en ringmur. Den egentliga bostaden var inrymd i ett särskilt hus. För fest och representation fanns en hall- eller salbyggnad och försvaret var koncentrerat till ett kärntorn. Utmärkande för det fasta huset är att samtliga dessa funktioner koncentrerats till denna enda byggnad, ett stenhus med enkel, rektangulär grundplan. Visserligen kan det i några fall ifrågasättas, om det

fasta huset verkligen tjänstgjort som permanent bostad. Det kan ha använts för detta ändamål endast tidvis, t. ex. i ofredstid eller vid festliga tillfällen, medan man i vardagslag bott i någon enklare byggnad i dess närhet. Men det bör understrykas, att det fasta huset varit inrett för bostadsändamål och fått sin rumsindelning i hög grad bestämd av denna uppgift. Detsamma gäller användningen som representationsbyggnad, en funktion som det fasta huset mera sällan delat med någon annan gårdsbyggnad. Det väsentligaste är emellertid att det fasta huset ej ingått i en större borganläggning

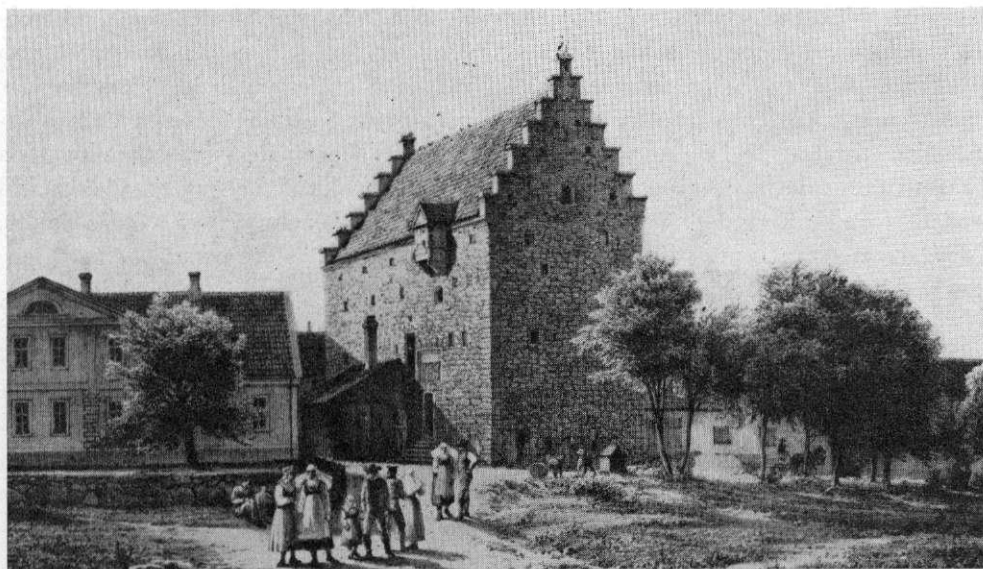
med exempelvis torn och sammanbindande murar. Endast en vattenfylld grav har omgivit den vanligen fyrsidiga borgholmen, vars försvar helt varit koncentrerat till det fasta huset. Detta har i och för sig utgjort hela borgen och däri ligger dess viktigaste egenart.

Nordens bäst bevarade fasta stenhus är *Glimmingehus*, som också brukar anföras som det mest fulländade och samtidigt ett av de tidigaste exemplen på denna borgtyp. Grunden lades år 1499 av dåvarande länsherrn på Gotland, Jens Holgersen Ulfstand, sedermera dansk riksamiral. Som arkitekt och skulptör vid detta byggnadsföretag verkade Adam van Düren. Glimmingehus fyller till alla delar de krav, som enligt den ovan givna definitionen kan ställas på ett fast hus. Dess indelning visar för sin tid goda och väl differentierade bostadsutrymmen med tillhörande kök och ekonomilokaler. Representationsuppgifterna har varit tillgodosedda genom bl. a. en finare rumssvit och en större riddarsal och slutligen visar de mäktiga yttermurarna med sina små öppningar jämte en mängd sinnrika försvarsanordningar i det yttre såväl som i det inre att huset byggts för att vara en stark borg.

Man har konstaterat, att det funnits ett mycket stort antal fasta hus, ej blott i Skåne och Danmark utan inom så gott som hela det nordiska området. Men inget av dessa har haft den försvarskraft eller den arkitektoniska gestaltning som Glimmingehus uppvisar. De har därför i allmänhet tolkats som förenklade efterföljare till denna borg, uppförda i början av 1500-talet. Under en relativt kort tidsperiod skulle alltså ha utvecklats en

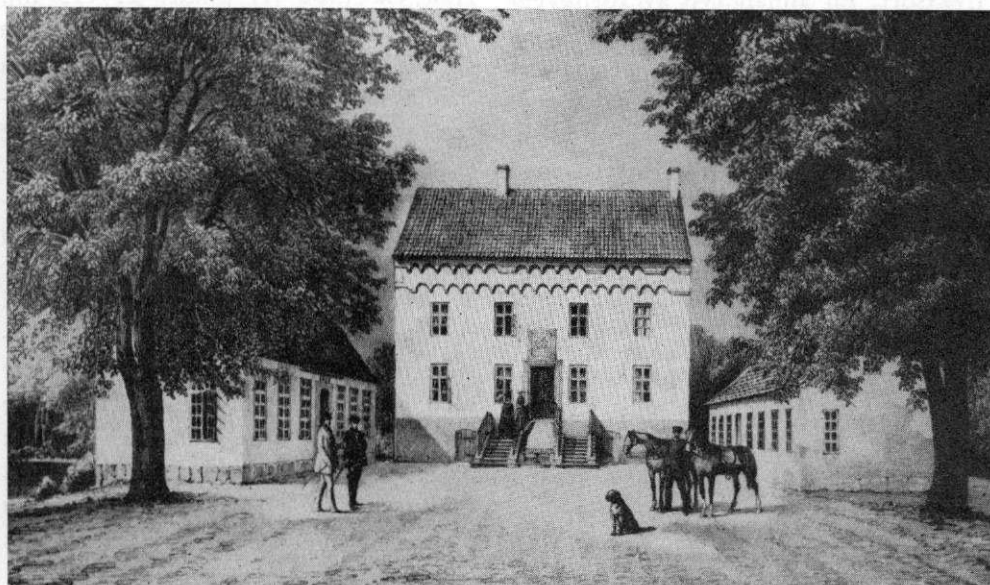
mycket omfattande byggnadsverksamhet med det fasta huset som förhärskande byggnadstyp. Som förklaring till denna aktivitet från adelns sida har man hänvisat till den växande makt i såväl politiskt som ekonomiskt avseende, som detta stånd lyckades ernå under 1500-talet. Framför allt har man framhållit den omständigheten att drottning Margaretas år 1396 utfärdade förbud mot uppförande av enskilda borgar och befästningar i samtliga nordiska länder blev upphävt genom kung Hans' s. k. handfästning år 1483. Denna åtgärd får väl närmast ses som en följd av adelns växande inflytande och som ett resultat av dess påtryckningar och önskemål att åter få befästa sina gårdar efter eget gottfinnande. Vid denna tid skedde dessutom en viss omläggning av jordbruket vid adelsgårdarna till stordrift, där oxstallning var särskilt framträdande, vilket också kan ha medfört krav på förändring av huvudgårdarnas bebyggelse. Slutligen har naturligtvis den allmänna osäkerheten under dessa orostider framtingat ett befästande av herrgårdarna. Som synes kan man finna goda skäl för en livlig verksamhet inom borgbyggandet vid 1500-talets början.

Man kan emellertid fråga sig, varför det fasta huset blev den ledande borgtypen just då. Om man utgår ifrån Glimmingehus, som ett av dess tidigaste och samtidigt mest fulländade exempel, skulle man helst vilja antaga, att det fasta huset var en utifrån lånad byggnadstyp, som i färdigt skick överförts till nordiskt område. Det visar sig dock vara mycket svårt att på kontinenten finna direkta motsvarigheter till det fasta huset och någon borg

Glimmingehus för 100 år sedan.

Efter Ljunggren—Richardt: Skånska herregårdar.

Örtofta. Det gamla stenhuset före ombyggnaden 1857—61.

Efter Ljunggren—Richardt: Skånska herregårdar.

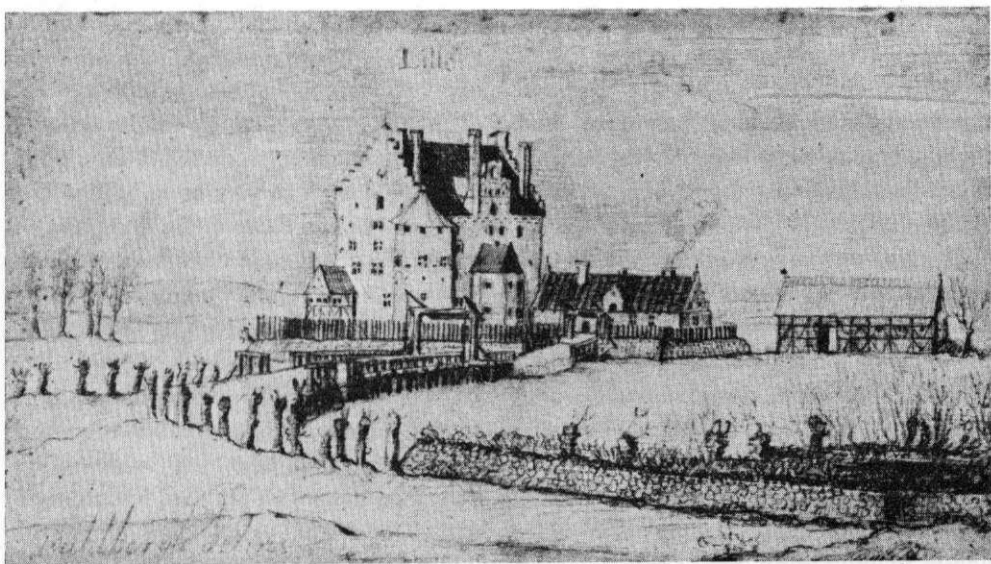
utanför Norden som visar närmare släktskap med Glimmingehus är t. v. ej känd. Allt tyder på att det fasta huset måste anses vara en speciellt nordisk företeelse. Då uppställer sig frågan: fanns det fasta huset såsom typ redan före införandet av drottning Margaretas ovan omtalade borgförbud av år 1396 och har man i så fall efter förbudets upphävande knutit an till en äldre nordisk tradition? Med hänsyn till att man ännu vet alltför litet om borgbyggandet under tidigare skeden är det svårt att ge ett bestämt svar på denna fråga. Något så tidigt exempel på ett fast hus är emellertid ännu ej känt.

Det har redan tidigare antytts, att i äldre borganläggningar var försvaret koncentrerat till ett kärntorn. Vanligen var detta av en typ, som brukar kallas kastal eller barfred (på tyska Bergfried), ett rent försvarstorn, som endast i ofredstid användes som tillflyktsort. En annan typ av tornbyggnad förekommer emellertid vid sidan härav, nämligen det till permanent bostad inredda, ganska breda tornet över vanligen kvadratisk grundplan. Det var oftast upptill försett med hörntureller. Denna tornform tycks ha varit mest förekommande i det egentliga Sverige, där man använt den vid nybyggnader under större delen av 1400-talet i trots av det gällande borgförbudet. Som exempel kan nämnas det s. k. Vasatornet vid Rydboholm från c:a 1450 (mått: $9,55 \times 8,65$ m) samt Örbyhus från c:a 1460 (mått: $16,5 \times 16,5$ m).

Med utgångspunkt från denna typ har uppställts den teorin, att det fasta huset skulle ha tillkommit genom en utvidgning av tornhuset, föranledd av

de ökade kraven på utrymme. Så småningom skulle man ha kommit fram till en allt mera utdragen, rektangulär planform. Som mellanled i denna utveckling har man velat betrakta vissa korta, tornliknande hus, t. ex. de äldsta påvisbara borghusen på Vanås (mått: $11,5 \times 9$ m), Tommarp ($12,5 \times 9$ m) och Örtofta (c:a 13×10 m). Det sistnämnda, som ännu till stor del är bevarat fastän ingående i en senare slottsanläggning, representerar ett format och en typ av det fasta huset, som synes ha varit rikt företrädd i Skåne och Danmark. Någon överensstämmelse mellan dessa mindre hus och de nämnda svenska tornen i fråga om höjd, planindelning eller försvarsdetaljer kan emellertid svårigen påvisas. På svenskt område finns det dock exempel på tornartade hus, som står Glimmingehus-typen ganska nära, t. ex. Viks hus i Uppland från c:a 1480 (mått: 24×12 m) och det småländska Bergkvara från c:a 1500 (?) (mått: 21×15 m). Dessa borgar överensstämmer med de nämnda tornhusen bl. a. i fråga om den avsevärda höjden samt förekomst av t. ex. hörntureller, medan de också företer vissa likheter med t. ex. Glimmingehus i fråga om planindelning och längd. Dessa likheter kan emellertid också förklaras som resultat av påverkan från det fasta huset på tornhustypen. I ett avseende överensstämmer dessa båda byggnadstyper med varandra, nämligen däri att de båda utgjort anläggningens centrala del, borg och bostad under ett tak. Närmast skulle man vilja betrakta tornhuset som en svensk parallellföreteelse till det fasta huset.

Den förste, som ägnade Glimmingehus en ingående byggnadsbeskrivning,

Lillöhus år 1658 efter teckning av Eric Dahlbergh i Nationalmuseum. Bilden visar det fasta stenhuset från 1450-talet med senare tillbyggda torn.

Carl Georg Brunius, påpekade de stora likheterna mellan denna borg och en annan skånsk byggnad, *Lillöhus* invid Kristianstad. Brunius utgick därvid från bevarade bilder (kopparstick efter förlagor av Erik Dahlberg) samt från studier av då synliga rester av borgen, som hade raserats 1658—59. Genom den utgrävning av borgruinen, som företogs 1938—39, har det blivit möjligt att närmare lära känna denna borganläggning. Det har visat sig att den från början bestått av ett stort, fast stenhus (mått: 31,55×14,15 m), varav bottenvåningen till större delen finns kvar. Denna byggnad har uppförts under åren närmast efter 1452, då en äldre anläggning, Härlövs borg, blev förstörd av Karl Knutsson Bonde. Lillöhus' byggherre var riddaren och riksrådet Ivar Axelsson Thott, sin tids mäktigaste storman i Norden. Vi har alltså här ett fast stenhus av samma

storleksordning som Glimmingehus men i det närmaste ett halvt sekel äldre. Tyvärr går det ej att med säkerhet fastställa Lillöborgens ursprungliga planindelning och andra detaljer av intresse i detta sammanhang, men allt tyder på en enklare utformning i jämförelse med Glimmingehus.

Lillöhus uppfördes vid en tid, då ännu drottning Margaretas borgförbud ägde bestånd. Att man i Mellansverige vågade trotsa detta förbud ger de nämnda tornhusen vid Rydboholm och Örbyhus belägg för, likaså åtskilliga fasta hus, t. ex. Torpa i Västergötland (mått: 18×13 m). Detta kunde man göra med mindre risk, ju längre man befann sig från det nordiska unionsrikets centrum, Köpenhamn, och utanför kungamaktens räckvidd. Eftersom Sverige tidvis var självständigt under detta tidsskede, får det anses ganska naturligt, att det från dansk

sida påtvingade borgförbudet inte strängt efterlevdes. Men också i det egentliga Danmark och det därmed sammanhörande Skåne har man haft svårt att efterleva denna förordning. Förutom Lillöhus kan nämnas det äldsta Gyllebo (i sydöstra Skåne), som enligt en uppgift skall ha byggts c:a 1434 av Folmer Knob (död 1452). Det äldre Vittskövle, föregångare till den ståtliga fyrlängade borgen, var ett rektangulärt stenhus, omnämnt i samband med Karl Knutssons krigståg 1452. Från Danmark kan nämnas det jylländska Palsgaard, som enligt äldre uppgifter burit en inskription, angivande byggnadsåret till 1412.

Ett särskilt intressant exempel på en borg tillkommen trots borgförbudet är Gjorslev på Stevns, byggd av drottning Margaretas egen kansler, biskopen i Roskilde Peder Jensen Lodehat. Borgen har korsform med ett kraftigt centraltorn, och denna märkliga utformning har man velat förklara som ett försök att helt enkelt kringgå borgförbudet. I drottning Margaretas förordning talas det nämligen om förbud att uppföra "flere Fester eller Bar-

fred", men något förbud mot byggande av andra stenhus innehöll den ej. I städerna byggdes stenhus, inte minst av adeln och de ledande inom prästerskapet. Som exempel kan nämnas det s. k. Kalendehuset, Stäket och Krogenoshuset i Lund. En byggnad av denna typ, byggd i natursten eller tegel och med relativt tjocka ytterväggar måste redan i och för sig ha lämnat ett icke föraktligt skydd mot angripare i ofredstid. Att försöka kringgå det besvärande borgförbudet genom att bebygga sin herrgård med ett enkelt men dock fast stenhus vore en naturlig reaktion hos dåtidens herreman.

Att man verkligen överträtt borgförbudet omtalas i folkvisor, t. ex. i den, som handlar om Nilus Strangesøn och hans Stenstue, där det bl. a. heter:

Det var Dannerkongen
han red igennem den By
og der saa han et Stenhus
der glimrede af ny.

Det nya stenhuset var en nagel i ögat på kungen, som gjorde allt för att komma åt det.

Bland det stora antalet mer eller

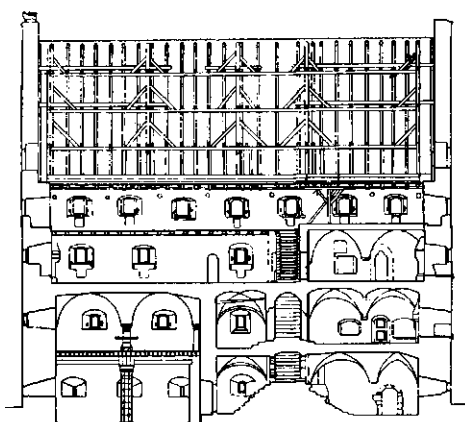

Örups stenhus från norr.

mindre bevarade eller endast dokumentariskt kända byggnader, som kan hänföras till det fasta husets byggnadstyp, har sannolikt en stor del uppförts under tiden före borgförbudets upphävande år 1483. De flesta av dessa har väl varit av relativt blygsamt format, åtminstone i jämförelse med Glimmingehus. Men åtminstone en verkligt monumental borg känner vi från denna tid, det nämnda Lillöhus. Kanhända innebar detta bygge att man här för första gången i verkligt stor skala tillämpade en byggnadstyp, som tidigare använts med betydligt blygsammare mått samt att man samtidigt eftersträfvade en starkare försvarskraft. Lillöborgens byggherre, den mäktige Ivar Axelsson, var en personlighet av det format och av den samhällsställning, att man gärna skulle vilja tillägga honom ett sådant initiativ. För den efterföljande utvecklingen har Lillöhus otvivelaktigt spelat en betydelsefull roll. Ett sådant stort hus som den s. k. Roggeborgen i Strängnäs, mätande 32,5×12 m, uppförd av Kort Rogge, biskop i Strängnäs från 1479, förete anmärkningsvärda likheter med Lillöhus. I än högre grad är detta fallet med Örup invid Tome-lilla, som ofta nämnts i samband med Glimmingehus. Det brukar dateras till ungefär samma tid som Glimmingehus eller något senare. Mycket talar dock för att det tillkommit tidigare än denna borg, bl. a. dess överensstämmelser med Lillöhus. Liksom detta är Örup uppfört av gråstensblock i precis samma teknik. Båda borghusen har haft en stickbågig dörröppning mitt på gårdsfasaden in till bottenvåningen och gluggarnas placering i denna har varit densamma. Örup är visserligen mindre

än Lillöhus (26,7×11 m) men har i övrigt stora överensstämmelser med detta. Däremot visar en jämförelse med Glimmingehus stora olikheter i fråga om material och teknik samt inte minst vånings- och rumsindelning. Örup har ej den kärva, massiva borgkarakter, som i så hög grad präglar Glimmingehus. Detta markeras bl. a. därav att husets mest representativa våning ligger omedelbart över bottenvåningen, medan motsvarande lokaler i Glimmingehus förlagts till tredje våningen. Om den sistnämnda borgen skulle vara den äldre av de två, vilket i allmänhet antagits, skulle man väntat sig att finna större likheter dem emellan, så mycket mer som de båda gårdarna ligger nära varandra och tillhört samma släkt. Antar man i stället att Örup byggts före Glimmingehus blir olikheten med detta och överensstämmelsen med Lillöhus mera förklarlig. År 1493 överlämnades Örup av fru Birgitte Pedersdotter Flemming som gåva till hennes systerson, Oluf Holgersen Ulfstand, en äldre halvbror till Jens Holgersen. Intet hindrar att den nye ägaren så gott som omedelbart låtit bygga sig ett fast stenhus, varvid det äldre, väl kända Lillöhus fått tjäna som förebild. Kanhända har Jens Holgersen tagit intryck härav och beslutat att överglänsa sin halvbrors bygge. Att så verkligen skedde var i första hand Adam van Dürens förtjänst.

Det är ofrånkomligt att Glimmingehus intar en särställning bland de fasta husen och att det fått en speciell utformning både som borg och som bostad. Byggnaden bär tydliga vittnesbörd om att dess upphovsman varit en arkitekt av ovanligt format.

Glimmingehus. Längdsektion samt plan av 1:a vån.

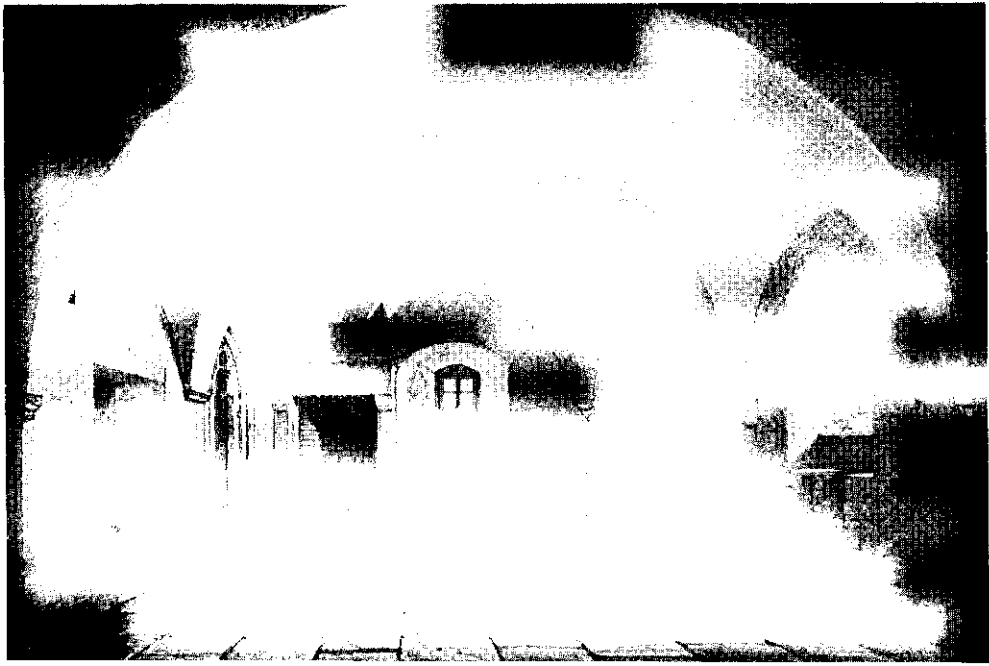
Efter uppmätning av S. Anjou.

Men därtill kommer, att Glimmingehus uppvisar många för Skåne direkt främmande drag. De flesta av dessa anknyter till Gotland, där Jens Holgersen var dansk länsherre och där man gärna vill antaga att han träffat samman med Adam van Düren. Man kan visserligen inte direkt bevisa, att denne varit verksam där, men då han före sitt engagemang vid Glimmingehus var knuten till Linköpings domkyrka, fanns det goda anledningar för honom att besöka Gotland, som hörde till Linköpings stift och varifrån bl. a. material till domkyrkobygget hämtades.

I Glimmingehus ingår också bety-

dande delar av gotländskt byggnadsmaterial. Bl. a. har det påvisats att åtskilliga skulpterade och tillhuggna detaljer härrör från äldre gotländska byggnader, t. ex. den tidigt gotiska portalomfattning, som leder från borgens verkliga finrum in till den därmed samhörande kammaren. Dessutom har det påpekats att köksspisen med bakugn är av en typ, som återfinns på Gotland men är ovanlig annorstädes och likaså har utformningen av borgstugan och den därunder liggande folkstugan direkta motsvarigheter i gotländska s. k. högkällare.

Härtill kan läggas ytterligare en omständighet som knyter an till Gotland, nämligen den måttenhet, efter vilken Glimmingehus gestaltats. Denna visar sig nämligen vara den gotländska alnen = 55,3—55,4 cm, vilken är åtskilligt kortare än det alnmått, som vid denna tid gällde i Danmark med Skåne och som mätte 63,77 cm. En undersökning har visat, att ej blott sådana detaljer, som kan ha hämtats färdighuggna från Gotland är bestämda av det gotländska aln- eller fotmåttet (en aln = 2 fot). Som exempel må nämnas borgens skottgluggar (1×2 fot och i ett par fall $\frac{1}{2} \times 2$ fot), dess fönster (genomgående 2×3 fot) med undantag för de senare upptagna öppningarna i översta våningen, de parvis ordnade sittbänkarna i fönsernischer, vidare dörröppningar, karmar, spisar och nischer. Den relieftavla i tredje våningens förnäma rum, som framställer Kristus på korset och vid dess fot den knäböjande Jens Holgersen, och som är signerad ADAM (d. v. s. van Düren) och daterad 1505, mäter exakt 3×3 gotländska fot. Samma måttenhet synes också ha be-

Glimmingehus. 3:e våningens praktgemak. T. v. ses Adam van Dörens relieftavla från 1505 samt gotländsk dörrömfattning.

Efter Ljunggren—Richardt.

stämt rummens storlek och husets mått över huvud taget. Företagna mätningar på Glimmingehus tyder på att förutom den gotländska foten (ca 27,7 cm) även ett något längre fotmått (ca 29 cm) kommit till användning. Frågan är om detta längre fotmått är en för Adam van Dören karaktäristisk modul. Det är min avsikt att utsträcka dessa måttundersökningar till övriga byggnader och skulpturverk, som knutits till van Dören.

Jämför vi med några av Glimmingehus' närmaste grannar skall vi finna, att för dessa har det danska fotmåttet — naturligt nog — varit bestämmande. Det gäller Örup, som i yttre mått mäter 85×40 danska fot, likaså Bollerups bevarade stenhus — visser-

ligen ej något egentligt fast hus utan en ren representationsbyggnad, byggd i anslutning till ett nu försvunnet bostadshus — det mäter 80×40 fot. Lillöhus slutligen har haft de imponerande måtten 100×45 danska fot (31,55×14,15 m). Samma mått men med tillämpande av ett fotmått om ca 29 cm synes ha varit bestämda för Glimmingehus (ca 29×12,8 m). I varje fall har de båda sistnämnda borgarna visat överensstämmelser i fråga om storlek och proportioner, som ger ett intressant perspektiv på förhållandet mellan dem. För Jens Holgersen måste Lillöhus ha varit välkänt. Dess byggherre, Ivar Axelsson Thott, hade nått en maktställning som knappast någon annan adelsman i Norden. Han hade

härskat som en kung över betydande områden utmed Östersjöns kuster med Gotland som centrum. När han slutligen blev tvingad att lämna denna ö till Danmarks kung, var det Jens Holgersen, som i egenskap av dennes ståt-hållare drog in på Visborgs slott. Genom sitt gifte år 1498 med Ivar Axels-sons dotterdotter Margareta, vars fa-der, riksrådet Arvid Trolle övertagit Lillöhus efter herr Ivars död, hade Jens Holgersen ännu närmare anknyt-ning till denna borg.

Glimmingehus kan icke betraktas som en typisk exponent för det fasta husets byggnadsform. Det hör ej heller till de tidigare exemplen härpå. Före dess tillkomst synes ligga en sekellång utveckling, omfattande ett icke ringa antal stenhus. De flesta av dessa har varit av ganska blygsamt format men några, särskilt då Lillöhus, har varit av imponerande storlek och styrka. De har byggts under en tid, då det rådde uttryckligt förbud mot uppförande av borgar, och här har hävdats att just denna omständighet varit förutsätt-

ningen för utformningen av en borg-tyt, som saknar direkta motsvarighe-ter utanför Norden. När borgförbudet omsider upphävts, har det fasta huset med traditionens makt fortfarande do-minerat den nu ökade byggnadsverk-samheten, trots att denna borgtyp måste anses jämförelsevis primitiv och omodern i förhållande till utveck-lingen på kontinenten. På sin höjd har man sökt utvinna det mesta möjliga i försvarskraft av det fasta husets tyt, och i detta avscende innebär Glim-mingehus en absolut höjdpunkt i ut-vecklingen. I övrigt framstår denna borg som resultatet av en betydande arkitekts strävanden att ge byggnads-tyten en verkligt monumental och ar-kitektoniskt rik gestaltning. Några di-rekta efterföljare till Glimmingehus är ej kända med undantag av det stenhus, som borgmästaren Hans Michelsen omkring år 1520 lät bygga åt sig i Malmö. Likheterna har härvidlag va-rit så påfallande, att också denna bygg-nad ansetts vara ett verk av Adam van Düren.

Litteratur

Andersson, Thorsten: Lillöhus i fynd och forskning (i Boken om Lillöhus, Kristianstad 1948).
Bager, Einar: Gamla gårdar i Malmö. III Kronomagaset (Malmö 1939).
Hahr, August: Nordiska borgar från medeltid och renässans (Ups. 1930).
Lorenzen, Vilhelm: Studier i dansk Herregaardsarkitektur (Khvn 1921).

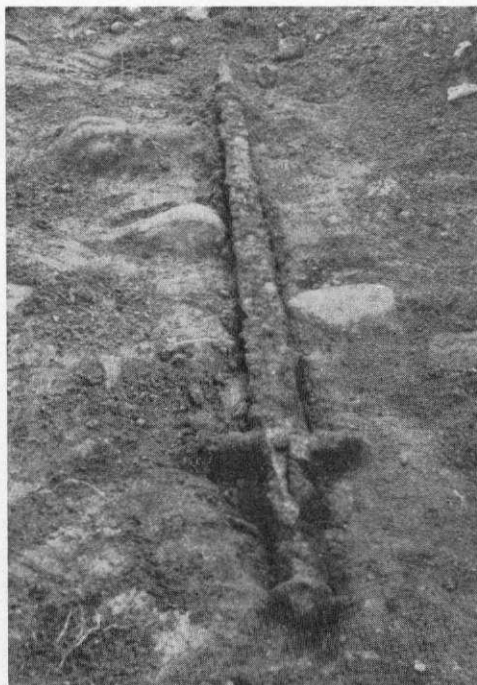
Lundberg, Erik: Byggnadskonsten i Sverige. Senmedeltid och renässans (Sthlm 1948).
Rydbeck, Otto: Glimmingehus (Serien Svenska fornminnesplatser nr 7, 3:e uppl., Sthlm 1947) med ytterligare litteraturuppgifter ang. Glimmingehus.
Tuulsee, Armin: Borgar i västerlandet (Sthlm 1952).

UTGRÄVT

I samband med planerade schaktningar för vatten och avlopps ledning i Vä lämnade Riksantikvarieämbetet föreskrifter om att grävningarna inom gamla stadsområdet endast fick ske för hand med hänsyn till de lämningar av äldre bebyggelse som här döljer sig under mark. Kommunen sökte och beviljades särskilt statsbidrag för att bekosta den arkeologiska undersökningen, som nu pågått i två månader. Undersökningen, som ledes av assistent Egon Thun, Lund, följer de långa ledningsschakten, som omger och genomkorsar kyrkbyn. Genom en kontinuerlig bevakning och registrering är det nu möjligt att få en bild av den forna stadens historiska topografi. Rester av en bebyggelse från tiden före köpstadens uppkomst har påträffats norr om Mariakyrkan på krönet av den långa sluttningen ner mot bäcken. Här har människor bott redan under järnålderns slutskede. Den nu mycket anspråkslösa bäcken hade förr en anseelig bredd möjligen till följd av upp-

dämning, och vid dess södra strand har konstaterats en intensiv bebyggelse under medeltiden och fram till 1600-talets början. Enskilda fynd av stort intresse har även gjorts, bl. a. det här avbildade senmedeltida tvåhandssvärdet.

Den vid reformationen nedlagda S:t Petri kyrka i *Hälsingborg*, delvis utgrävd redan 1910, har under aug.—nov. i år blivit föremål för arkeologiska undersökningar i samband med den nya sjuksköterskeskolans elevhemsbygge vid Östra Vallgatan. Genom utgrävningen, som letts av amanuensen Richard Holmberg, Lund, har kunnat fastställas att kyrkan haft en romansk plan med kor och halvrund absid. Vidare påträffades resterna av en för skånska förhållanden ovanligt bred nordportal. Undersökningens huvudändamål var emellertid att utgräva och borttaga de ca 500 gravar, som låg på den övergivna kyrkogården, norr och öster om kyrkan. Här undersöktes gravar av olika typer, träkistor, stenkistor med och utan huvudnisch men också gravar markerade med stenar eller bara enkla gropar.

De fåtaliga gravfynden bestod av söljor, pilgrimsmusslor, fingerringar och hängsmycken samt ett par mynt, däribland ett avklippt Sven Estridssonmynt. Några gravar invid korets östra del hade delvis förstörts, när kyrkogrunden lades och visar sålunda att den romanska stenkyrkan haft en föregångare på platsen, sannolikt i trä. Samtidigt eller möjligen ännu tidigare har inom området funnits en bebyggelse, som lämnat spår efter sig i form av en fragmentarisk husrest och ett stort antal krukskärvor.

FRAMTAGET

Vid lagning av puts i *Önnestads* kyrkas kor har påträffats — helt överraskande

— medeltidsmålningar av god kvalitet. En provframtagning har utförts av konservatorn Våga Lindell-Andersson. Målningarna synes vara från tiden omkring 1400. I valvets östra kappasymntar den dömande Kristus. Här avbildade detalj från södra valvkappan framställer förbedjerskan Maria. Målningarna representerar en stilfas i skånsk medeltidskonst som hittills är föga känd.

*

Skånes egentliga hällristningsområde är Österlen. På andra håll i landskapet består ristningarna enbart av s. k. skålgropar eller rännor och någon enstaka figur på lösa stenar. Det enda kända undantaget är *Frännarpsbällen* i Gryts socken, som är unik också på grund av det enhetliga bildvalet: tvåhjuliga vagnar med eller utan dragdjur, hjulkors och skålgropar. Ristningen upptäcktes 1908, då en första undersökning gjordes av Bror Schnittger. Några år senare uppsattes ett skyddstak över hällen. Detta misspydande tak eller skjul var kvar ännu 1944, då C. A. Althin gjorde avklappningar och uppmätningar på platsen, men togs bort året därpå. Nyligen har hällen blivit rengjord och ristningarna efter vederbörligt tillstånd av Riksantikvarieämbetet imålats av amanuens Carin Bunte, Kristianstad. Vid imålningen framkom ett flertal nya vagnbilder, hjulkors och andra detaljer. Bilden visar en del av hällen efter imålningen med flera av de nyfunna ristningsdetaljerna.

Till höger:
Madonnan från Önnestad.

Foto: Våga Lindell-Andersson.

Nedan:
Detalj av Frännarpshällen
efter målningen 1961.

FÖRENINGSMEDDELANDEN

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings verksamhetsberättelse för år 1961.

Styrelsen för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening får härmed avgiva berättelse för verksamheten under tiden 1 jan.—31 dec. 1961. Vid föregående årsmöte, som hölls å Akademiska Föreningen i Lund den 16 maj, avtog föreningen enhälligt (årsmötesprotokollets § 5) det sedan föregående årsmöte vilande förslaget om föreningens upplösning.

Till föreningens ordförande valdes professor Sven Kjellerström och till vice ordf. professor Holger Arbman. Till ordinarie ledamöter av styrelsen valdes: Disponent Birger Persson, Ystad, Docent Erik Cinthio, Lund, Landsantikvarie Sven E. Noreen, Kristianstad, Docent Gösta Lindeberg, Lund, Professor Sture Bolin, Lund, Riksdagsman Per Edvin Sköld, Stockholm, Kyrkoherde Gunnar Wallin, Skurup, Lektor Hilbert Andersson, Ystad, Museiintendent Gustaf Åberg, Simrishamn, Amanuens Bengt-Arne Persson, Lund, Redaktör Axel Fjellander, Malmö, Rektor Salomon Kraft, Malmö och Docent Jörgen Weibull, Lund. Till suppleanter i styrelsen valdes: Museiintendent Harald Lindal, Trelleborg, Stationsmästare Sven Nöjd, Örkellunga, Docent Birgitta Odén-Dunér, Lund, Docent Bertil Ejder, Lund och Museiintendent Lars-Göran Kindström, Hälsingborg. Till revisorer för det kommande verksamhetsåret omvaldes arkivarie Sten Bergendal och docent Lars-Arne Norborg samt assistent Arthur Peetre till suppleant. Årsmötet avslutades med att fil. lic. Märta Strömberg höll föredrag

över ämnet "Stenskepp och andra fornminnen från Skånes järnålder."

Föreningssammanträde hölls på Kulturens Östarp den 10 sept. varvid intendent Bengt Bengtsson höll föredrag om "Friluftsmuseet och det historiska sanningskravet."

Styrelsen har under året sammanträtt den 27 mars, den 26 maj och den 21 aug. Föreningens verksamhet i övrigt har bestått i utgivandet av tidskriften Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, vars första nummer utkom i december. Till redaktör för tidskriften utsåg styrelsen på sammanträde den 26 maj landsantikvarie Sven E. Noreen, vilken som medarbetare i en redaktionsnämnd haft docent Erik Cinthio, fil. lic. Sten Körner, docent Birgitta Odén-Dunér, assistent Bengt Salomonsson och intendent Gustaf Åberg.

Föreningen har under året från Skånska Fonden erhållit ett anslag på 3.800 kr. för bestridande av kostnader i samband med tidskriftens utgivande.

Årsmöte

Föreningens årsmöte hölls på Museet för dekorativ konst söndagen den 6 maj 1962. Sedan de stadgeenliga förhandlingarna avklarats höll professor Ragnar Josephson inför en talrik skara föredrag om Carl August Ehrensvärds skånska resa. Professor Josephson tecknade en klar och delvis helt ny bild av Ehrensvärds "Fem dagars resa i Skåne för att se, och hämta rörelse och förargelse".

Medlemsantalet

är i stigande. F. n. räknar föreningen över 500 medlemmar, men flera behövs om ALEs utgivande skall kunna säkrställas. Medlemsavgiften insattes på föreningens postgirokonto, Lund 24 68 31

SKÅNELITTERATUR

Historisk-antikvarisk bibliografi
sammanställd av John Tuneld

1961 (forts. från nr 1)

Boken om Mjöbäck, Älvsered och Holsljunga. Mjöbäck, S. Eliasson, 1961. 314 sid. Kr. 15:—; inb. Kr. 20:—.

Cullberg, Carl, Mesolitiska boplatser från Halland i Statens historiska museum, Stockholm. (Halland. 44(1961), sid. 47—69.)

Ferlenius, Gust. Rud., Bäckaskog. Kloster — kungaslott — vallfartsort. (Bygd och natur. 42(1961), sid. 66—71).

Forsslid, Erik, Svalövs historia. 2. Från Svalövs tid till freden i Roskilde 1658. Svalöv, Svalöfs gille, 1961. 84 sid. Kr. 10:—. (Skrifter utg. av Svalöfs gille. 3.)

Früis, Niels, Trefaldighetskyrkans orgel, Kristianstad, 1619—1961. Kristianstad, Kristianstads kyrkokassa, 1961. 40 sid. Kr. 5:—.

Från fars och farfars tid. En bokfilm om Halland. Av Carl-Eric Ohlén. Huvudred.: Mats Rehnberg. Vänersborg, AB-förlaget, 1961. 544 sid. Inb. Kr. 172:—; halvfr. bd Kr. 198:—; skinnbd Kr. 238:—; bibliofiluppl. Kr. 320:—.

Gustawsson, K. A., Ravlundafältets forn-lämningar. (Skånes natur. 48(1961), sid. 19—36.)

Halmstads domböcker. Rådstuguprotokoll 1681—1683. Utg. av Märta Hähnel. Lund, Gleerup, 1961. 16, 345 sid. Kr. 15:—. (Institutet för västsvensk kultur-forskning. Skrifter. 3.)

Hedin, Harry, Städerna Halmstad och Brok-torp. (Föreningen Gamla Halmstads års-bok. 38(1961), sid. 10—31.)

Ilägge, Eric, En olycklig streber på Halm-stads slott [Josua Sylvander]. (Före-

ningen Gamla Halmstads årsbok. 38 (1961), sid. 45—73.)

Ingers, Ingemar, Hyllie nr 19. Ett kultur-minnesmärke i Malmö omgivningar. (Lim-hamnia. 1961, sid. 25—53.)

Mannerstråle, Carl-Filip, Knäbäckes fiske-läge. (Skånes natur. 48(1961), sid. 57—66).

Minnen från Hälsingborg och dess skola. H. 28. Stockholm, Hälsingborgspojkarnas gille i Stockholm, 1961. 152 sid. Kr. 12:—.

Nilsson, Eric & Olsson, Eve, Eslöv i repor-tage. Omslag och teckningar: Per Keison. Eslöv, Mellersta Skåne, 1961. 103 sid. Kr. 8:75.

Noreen, Sven E., Hus och miljö. Ravlunda-fältets bebyggelse i historisk tid. (Skånes natur. 48(1961), sid. 37—56).

Skytts härad i helg och vardag. Förord: H. Lindal. Foto: J. Olsson. Trelleborg, Trelleborgs museum, 1961. (175) sid. Kr. 10:50.

Åberg, Alf, Några minnen från skåneslott. (Släkt och hävd. 1961, sid. 246—258.)

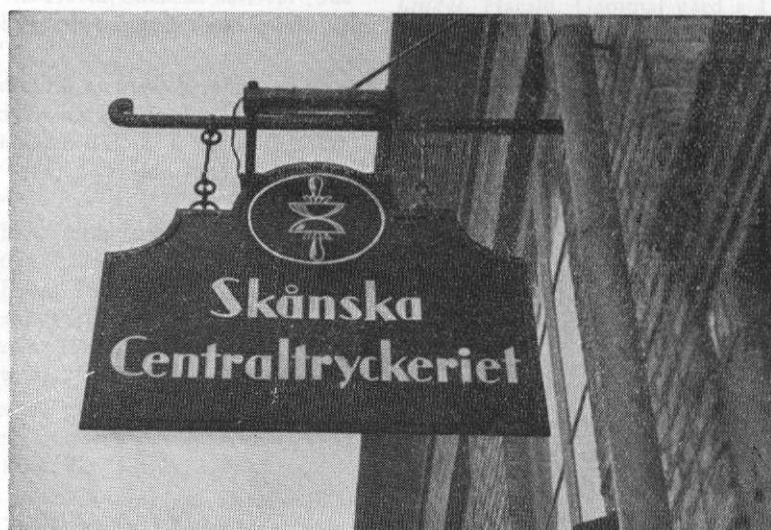
1962

Bager, Einar, Några glimtar ur Malmösjö-fartens historia. (Malmö fornminnesföre-ning. Årsskrift. 30(1962), sid. 12—33).

Ett bildverk om Skåne. Foto: Erik Liljeroth. Text: Erik Cinthio och Hans Ersgård. Bildtexter: Sven T. Kjellberg. Red. av R. Holmström och S. Artur Svensson.

- Malmö, Allhem, 1962. 232, (387) sid., 1 faks. Inb. Kr. 90:—; halvfr. bd Kr. 105:—; numr. bibliofiluppl. skinnbd Kr. 210:—.
- Björking*, Arvid, Ignaberga gamla kyrka. Ett märkligt tempel från ärkebiskop Absalons tid. (Västra Göinge hembygdsförenings skriftserie. 10 (Hässlholm 1962), sid. 3—48.)
- Branje*, Gustav, Om enskiftet i Kalleberga by. (Blekingeboken. 40(1962), sid. 93—113.)
- Bringéus*, Nils-Arvid, Skånska bastrep. (Skånes hembygdsförbunds årsbok. 1962, sid. 69—107.)
- Bräkne-Hoby. En sockenbok redigerad av en hembygdsförening. Utg. av Folke Wirén. Karlshamn, AB Ragnar Lagerblads boktr., [1962]. 453, (1) sid. Kr. 17:—; inb. Kr. 24:—.
- Carlsson*, Leif, Från representationsreform till tullstrid. Riksdagsmannavalen i Västra Göinge härad 1866—1893. (Västra Göinge hembygdsförenings skriftserie. 10 (Hässlholm 1962), sid. 49—89.)
- Dickson*, Walter, Halländsk horisont. En bok från ett gränsland. Illustr.: Leonard Gyllenberg. Göteborg, Zinderman, 1962. 143, (1) sid. Kr. 12:—.
- Ek*, Sven B., Väderkvarnar och vattenmøller. En etnologisk studie i kvarnarnas historia. Mit einer deutschen Zusammenfassung. Stockholm, Nordiska museet, 1962. IX, (1), 317 sid. Kr. 45:—. (Nordiska museets handlingar. 58.)
- Faxe*, Vilhelm & *Wingård*, Carl Fredrik af, En biskoplig brevväxling. Vilhelm Faxe — Carl Fredrik af Wingård 1818—1850. Med inledning och kommentar utg. av Johan Feuk. Stockholm, Personhistoriska samfundet, 1962. 146 sid. Kr. 9:—. (Personhistorisk tidskrift. 60(1962): H. 3/4.)
- Hörlén*, Axel, Knyppling och knypplerskor i södra delen av Ingelstads härad. Mit einer deutschen Zusammenfassung. Lund, Gleerup, 1962. 136 sid. Kr. 16:—. (Skrifter från Folkliivsarkivet i Lund. 5.)
- Ingers*, Ingemar, Ortnamn i Malmö. 6. F. d. Södra Sallerups socken. (Malmö fornminnesförening. Årsskrift. 30(1962), sid. 34—61).
- Jirlow*, Ragnar, Från svedjekratta till plog i Blekinge. (Blekingeboken. 40(1962), sid. 9—47.)
- Jobnsson*, Pehr, En svensk Tolstoy. Några anteckningar om Per Nymansson. (Osby hembygdsförening. Årsbok. 3(1962), sid. 29—68.)
- Kindström*, Lars-Göran, Sölvesborgs kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Stockholm, Generalstabens litografiska anstalt, 1962. (213) sid. Kr. 40:—. (Sveriges kyrkor. Blekinge. Bd 4: H. 3.)
- Lindal*, Harald, Gammal gård i Trelleborg. Kvarteret Mercurius 11 och 15, Västergatan 3 och Strandgatan 28. Trelleborg, Trelleborgs museum, 1962. 103 sid. Kr. 8:—. (Trelleborgs museum. Publikation. 4.)
- Lundin*, Allan-Sigvard, Femtio tekniska Hässlholmsår. Ett halvsekel med Hässlholms stads tekniska skola. Hässlholm, Hässlholms stads tekniska skola, 1962. 48 sid. Kr. 6:—.
- Malmer*, Mats P., Jungneolithische Studien. Mit Beiträgen von U. Möhl u. a. Lund, Gleerup, 1962. XXXVI, 959 sid. Kr. 140:—. (Acta archaeologica Lundensia. Series in 8:o. 2.)
- Person*, Bengt-Arne, Byalaget efter enskiftet. Studier i nordvästskånsk byorganisation. (Skånes hembygdsförbunds årsbok. 1962, sid. 19—42.)
- Pétré*, Rolf, Ein bronzezeitlicher Grabhügel bei Nymölla, Ksp. Ivetofta, Schonen. (Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. 1961, utg. 1962, sid. 33—79.)
- Skånes ortnamn. Utg. av Sydsvenska ortnamnssällskapet och Landsmålsarkivet i Lund. Ser. A. Bebyggelsenamn. Lund, Gleerupska univ.-bokh.
18. Södra Åsbo härad. Av Bertil Svensson och Sven Benson. 1962. 92 sid. Kr. 12:—.
- Strömberg*, Märta, Eine siedlungsgeschichtliche Untersuchung in Hagestad, Südost-Schonen. Vorläufiger Bericht. (Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. 1961, utg. 1962, sid. 123—154.)
- Sundius*, Simon P., Kullen, en beskrivning från 1700-talet. [Översättning av Töre

- Vifot, noter av Klara Wijkander.] (Kulla-
bygd. 35(1962), sid. 116—156.)
- Vad skall jag se i Skåne? Resehandbok ut-
arb. av Birgitta Ahlberg. 2 uppl. Stock-
holm, Svenska turistföreningen, 1962.
356 sid., 1 karta. Kr. 9:50. (Svenska tu-
ristföreningens resehandböcker.)
- Wallin*, Curt, Karl XII och gåsridningen i
Ystad år 1699. Kring ett ögonvittnes al-
manacksanteckningar. (Karolinska för-
bundets årsbok. 1962, sid. 121—128.)
- Wilstadius*, Paul, Guld- och silversmeder i
Varberg under 1700-talet. (Varbergs mu-
seum. Årsbok. 30(1962), sid. 11—63.)

Grönegatan 14 • LUND
Tel. 0412/102 75

INNEHÅLL

Olof Hasslöf: Skeppsfynd, arkivuppgifter och levande tradition	1
Alf Erlandsson: Arkivaliefynden på Halmstad slott	23
Thorsten Andersson: Glimminge, Lillö och det fasta huset	35
Aktuellt om antikvariskt	45
Föreningsmeddelanden	48
John Tuneld: Skånelitteratur	49

STÖD

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening

BLIV MEDLEM

Årsavgiften 10 kr insättes på föreningens postgiro, Lund 246832, c/o kassören, museichef B.-A. Person, Varberg

Medlem erhåller kostnadsfritt ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Utkommer med tre häften 1963.

ÄLDRE HÄFTEN

av "Samlingar till Skånes historia", "Skånska Samlingar" och Historisk tidskrift för Skåneland" samt andra av föreningen utgivna skrifter kan erhållas genom hänvändelse till föreningens sekreterare, docent Jörgen Weibull, Lund.

CWK GLEERUP BOKFÖRLAG
LUND

Kr 3:50